

NÁRODNOSTNÍ OTÁZKY

Svazek 1

Prof. Dr. Zd. Peška:

KULTURNÍ SAMOSPRÁVA
NÁRODNÍCH MENŠIN

za Kč 15.—

Svazek 2

Josef Chmelař:

EVROPSKÉ MENŠINY
VE SVÝCH ORGANISACÍCH

za Kč 10.—

Svazek 3

Dr. Emil Sobota:

JAZYKOVÉ PRÁVO
V EVROPSKÝCH STÁTECH

za Kč 15.—

NÁRODNOSTNÍ OTÁZKY

svazek 4.

V PRAZE 1934

vydává

ČESKOSLOVENSKÁ SPOLEČNOST
PRO STUDIUM NÁRODNOSTNÍCH OTÁZEK

V PRAZE

Dr. KARLA LAŠTOVKY

Dr. KAMIL KROFTA

11-E-95

NÁRODNOSTNÍ VÝVOJ

ZEMÍ

ČESKOSLOVENSKÝCH

V PRAZE 1934

NAKLADATELSTVÍ „ORBIS“ PRAHA XII

FOCHOVA 62

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAZENA

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP STARÝ FOND
Č. inv.: 01330

Koupí od	Fr. Karlovcov
Darem od	
V	za Kčs
Inv. čis:	34.207
Sign.	

Knih tiskárna „Orbis“ Praha XII.

PŘIPOMENUTÍ.

Práce, jež tu následuje, vznikla z mé přednášky, kterou jsem proslovil 18. ledna 1934 v cyklu veřejných přednášek uspořádaných na způsob semináře o národnostním problému v Československu Společností pro studium národnostních otázek. Šlo tu o uvedení posluchačů, většinou mladých a odborně neškolených, do studia historických základů dnešních národnostních poměrů v Československu i rozličných snah a směrů, z nichž vyvírají a jimiž jsou určovány dnešní zápasy národnostní v našem státě. Tím je dán ráz této práce. Ačkoli je proti přednášce značně rozšířena a rozmanitě doplněna, nechce a nemůže býti než úvodem přehledně shrnujícím a povšechně hodnotícím poznatky, jež mám za významné pro správné chápání a studium našich dnešních poměrů národnostních. Z této povahy mé práce plyne, že nepřináší poznatků absolutně nových, nýbrž je založena na literatuře odborníkům známé. Nedostatků a mezer své práce jsem si dobře vědom. Plynou jednak z kusosti našich vědomostí o některých věcech slovenských a podkarpatoruských, jednak z fyzické nemožnosti, abych se věnoval soustavnějšímu a pronikavějšímu studiu těchto věcí. Opírám se tu hlavně a především o rozličné své práce starší a většinou se jen pokouším sestaviti z nich jednotný a přehledný obraz vývoje, upravený se zřetelem na daný účel.

Z těchto svých prací uvádím zejména tyto: *Malé dějiny československé (1931)* — *Čechy do válek husitských (1930)* — *Stará a nová střední Evropa (1929)* — *Bílá hora (1913)* — *Vývoj českého národního vědomí (Česká revue, 1918)* — *Čtení o ústavních dějinách slovenských (1924)* — *Čechové a Slováci před svým státním sjednocením (1932)* — *K vývoji národního vědomí u Čechů a Slováků (Národnostní obzor V., 1934)* — *Němci v Čechách (1927)* — *Das Deutschtum in der tschechoslovakischen Geschichte (1934)*.

V pracích tuto uvedených najde se většinou soupis další literatury o otázkách, o něž tu jde. Z ní zvláště upozorňuji na důkladnou práci J. K l i k a: *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské (v Českém Čas. hist. 1921 a 1922)*. Některé jiné práce, zvláště novější, uvádím při jednotlivých kapitolách. Pro Podkarpatskou Rus upozorňuji všeobecně na sborníky: *Podkarpatská Rus (Chmelář-Klíma-Nečas) z r. 1923* a *Osm přednášek o Podk. Rusi (vyd. České učení politické) z r. 1925*. Z prvního sborníku mají pro předmět mého spisu význam zvláště práce *Perfeckého (o dějinách Podk. Rusi)* a *Tichého (o písemnictví)*, z druhého práce *Semerádova o národnostních poměrech a jazykovém sporu na Podk. Rusi*.

Kamil Krofta.

V Praze v srpnu 1934.

I.

NAŠE POJETÍ NÁRODA.

Úvodem je záhodno říci několik slov o tom, co rozumíme slovem národ. Není to zbytečné, jak ukazují pohnuté spory o podstatu a smysl toho pojmu.*) U nás je arci pojem národa odedávna ustálen. Jsme zvyklí pokládati za národ soubor lidí stejného mateřského jazyka, lidí, kteří po předcích zdělili týž jazyk a zachovávají mu věrnost. Toto pojetí národa má své hluboké kořeny v naší dějinné minulosti. Již skladatelé t. ř. kroniky Dalimilovy jazyk a národ takřka splýval v jedno. Byl přesvědčen, že „vře každému srdce po jazyku svému“ a že proto není možné, aby někdo byl nakloněn jazyku cizímu. Věřil, že „jazyka rozdělení“ jest „země jisté zkažení“, kdežto naopak, „kde jeden jazyk, tu jeho sláva“. Podobný názor ozývá se z husitského manifestu z r. 1420, jenž obviňuje Němce, kteří prý „na náš jazyk vždy se zlostní“, že „jako jsou našemu jazyku učinili v Rýnu, v Míšni, v Prusech a jej vyhnali, taktéž nám míní učiniti a obsaditi místa vyhnancův“. Zvláště jasně vyjádřil tento názor znamenitý český spisovatel M. Pavel Stránský v svém vlastenecky vzrušeném spisku z r. 1618 těmito slovy: „Národ

*) Srov. *Kliment*, Státní občanství a národnost v českém právu do Bílé hory (Sborník Kaprasův, 1930) str. 57.

od národa ničímž jinším spíše jako jazykem nebývá rozeznán“ a dále: „cizí jazyk cizí jho a cizí jho porobu a poroba pak brzkou národu zkázu nese.“*) V moderní době pak se tento názor, pěstovaný také německým romantismem, stal našim buditelům takřka článkem jejich víry. Vložil to zejména Josef Jungmann ve své památné rozpravě „O jazyku českém“ z r. 1803, kde hlásal, že jazykem se dělí národ od národa, že v jazyku bez ohledu na politické hranice žije národ, takže „kolik jazyků, tolik národů“. Důsledně byl Jungmannovi vlastní ten kus země, kde žije národ mluvící stejným jazykem.

Ale toto pojetí národa nebylo a není nikterak obecné. Netřeba se zde šířiti o všelikých novějších teoriích národa a národnosti, které pro nás nemají významu, jde-li nám jen o poznání skutečného vývoje našich poměrů národních a národnostních. Netřeba se zde zabývati na př. velmi moderní teď teorií chápající národ jako společenství čistě rasové, která je v příkrém rozporu s vývojem národnostních poměrů u nás. Ale je radno již zde připomenouti, že v sousedním státě uherském, v němž po staletí žila slovenská větev našeho národa, vrchu nabylo docela jiné pojetí národa, které mělo osudný vliv na jeho politiku národnostní. Národní vědomí uherské, které se tam probudilo na konci XVIII. století z odporu proti germanisačním snahám tereziánským a josefinským, lišilo se velmi podstatně od národního vědomí našich buditelů. „Uher-

*) Z literatury o této věci uvádím aspoň tyto povšechnější a obecně přístupné práce: E. Rádl: Národnost jako vědecký problém. Praha 1929. J. Slavík, Z. Nejedlý, J. B. Kozák: Tři přednášky o nacionalismu. Praha 1932. T. G. Masaryk: Národnostní filosofie doby novější. Praha 1919. Z. Fierlinger: Demokracie a otázka národnostní. Praha 1931. P. N. Miljukov: Národnost, její vznik a vývoj se zvláštním zřetelem k poměrům slovanským. Praha 1930.

ským národem“ se tam rozuměl toliko národ státní nebo politický ve smyslu staré představy stavovského státu, jak ji v Uhřích začátkem XVI. století skvěle vypracoval slavný uherský právník Verböczy, t. j. jen ty vrstvy obyvatelstva, které se, jsouce obdařeny zvláštními politickými právy, účastnily rozhodování o věcech veřejných. K tomuto národu uherskému náležela toliko šlechta vyšší a nižší kteréhokoli jazyka a nepočítalo se k němu ostatní obyvatelstvo, jež nemělo politických práv. Je známo a uvidíme to ještě, jak osudné následky pro nemaďarské národy státu uherského mělo toto pojetí národa, jež se v Uhřích stalo takřka dogmatem. Ale také v jiných státech, zejména ve všech téměř velikých státech západních, je obecně rozšířeno docela jiné pojetí národa a národnosti než je naše. Národem jsou tam prostě všichni příslušníci téhož státu a národností (nationalité) se rozumí státní příslušnost. Toto státní pojetí národa a národnosti, možné a přirozené ve státech s naprostou převahou jediného jazyka nebo v takových, kde není významných skupin národnostních s vlastním vyhraněným vědomím, je nám úplně cizí. Jsme zvyklí k svému národu počítati lidi mluvící naší řečí, třeba žili v cizině a stali se příslušníky cizích států, a nedovedeme za členy svého národa pokládati své státní spoluobčany, mluvící jinou řečí než my. Ozval se sice také u nás hlas vytýkající nám to a horující pro vytvoření jediného státního národa ze všech občanů našeho státu bez rozdílu jejich mateřského jazyka. Prof. Ed. Rádl v své známé knize „Válka Čechů s Němci“ z r. 1928 vyslovil lítost nad tím, že „český a německý kmen nesplynuly v jeden nový útvar s novou jednotnou řečí, jak se to stalo v obdobných případech na západě a jinde“ a přímo projevil názor, že to bylo jak možné tak žádoucí, ano že to byla jediná cesta zabezpečiti

kulturní pokrok v Čechách. Odmítl jsem v obsírnější úvaze o knize Rádlově (v Národnostním obzoru, 1930) velmi rozhodně tento názor, který ani jinde nedošel souhlasu.

Kniha Rádlova ostatně nepřímou potvrzuje, že se u nás obecně jazyk pokládá za nejdůležitější známku národní příslušnosti. To arci neznamená, že by nám řeč byla jejím znakem jediným a dostatečným. Víme, že bývalo v zemích českých i na Slovensku a místy snad dosud je častým zjevem, že se lidé, kteří byli v jádře dobrými Čechy a Slováky, neuměli dobře vyjadřovati česky nebo slovensky, kdežto řeč německou nebo maďarskou ovládali dokonale. Krom jazyka rozhoduje zajisté i u nás o příslušnosti k tomu neb onomu národu také vědomí této příslušnosti. Slovenský historik D. Rapant, původce velikého díla „K počátkom maďarizácie“, napsal roku 1930 (ve Sborníku k 60. narozeninám profesora Pekaře, II, 546), že „je to nie vlastne jazyk, ktorý túto (národní) jednotu tvorí, ale spoločnosť národného vedomia, ktorý jazyk ako nástroj a tlumočník ľudských prejavov duševných vyjadruje, sám súč len paralelným produktom a umožňovateľom národného sjednotenia“. A ministr Beneš v své nedávne „Reči k Slovákom“ úplněji o tom pověděl (str. 50), že „podstatu jednotnosti národa určuje dnes predovšetkým a zvlášte kultúrne spoločenstvo, psychologické vedomie jednotnosti politickej a mravnej, spoločenstvo štátne a vedomá vôľa vytvorit silné spoločné národné vedomie“. Tedy nejen společný jazyk, nýbrž i společné vědomí tvoří nám z lidí národ. Toto společné vědomí nejsnáze a nejsilněji vzniká u lidí žijících společným životem státním, nejen na společném území, nýbrž i v stejném prostředí kulturním. Tím nejvíce sílí a se prohlubuje společné vědomí národní u lidí stejného jazyka, ano někdy se dokonce společenství

státního a kulturního života, dostane-li se do rozporu s příslušenstvím jazykovým, které není podepřeno silným vědomím vlastní národní individuality, objevuje mocnějším než ono, takže něco velmi podobného společnému vědomí národnímu vzniká i mezi příslušníky rozličných společenství jazykových, žijícími v témž státě a v témž kulturním prostředí. Příkladem je tu zejména Švýcarsko.

II.

PRVNÍ HISTORICKÉ OSÍDLENÍ ZEMÍ ČSL.

Jde-li nám o to, abychom poznali historický základ dnešních národnostních poměrů v našem státě, není třeba, abychom zacházeli až do dob praehistorických, o nichž není přímých svědectví písemných, takže si o poměrech, jaké tehdy u nás byly, tvoříme představu jen podle zachovaných hmotných památek, objevených hrobů a sídlišť. Neboť tyto věci jsou bez významu pro studium a pochopení dnešních živých poměrů. Stačí říci, že se dnes podle učení našich odborných pěstitelů praehistorické archaeologie má za jisté, že na půdě československé, dříve než byla osídlena Slovany, postupně žily celá tisíciletí před našim letopočtem řady rozličných kmenů, které se od sebe lišily podstatnými rozdíly své životní kultury. V V. stol. před Kristem se pak objevují na území dnešního Československa kmenové gallští (keltičtí), z nichž Bojové osadili Čechy, Kotíni Moravu a část Slovenska. Ti pak byli vystřídáni v posledním století před Kristem kmeny germánskými, podle běžného názoru Markomany a Kvády, o nichž krom hmotných památek jejich kultury poučují nás již také zprávy písemné. Neosadili po svém příchodu hned celého území naší republiky, nýbrž jen jeho západní část asi tak, že Markomani snad osadili Čechy,

Kvadové Moravu. Teprve o něco později, v prvních letech křesťanského letopočtu, pronikli dále na Slovensko a rozšířili svou moc přibližně na celé území dnešního státu československého. Asi od pol. IV. století po Kr. začíná germánské obyvatelstvo ustupovati tlaku mongolských Hunů a někdy okolo poloviny stol. VI. opouští docela naše území. Některé zbytky germánského obyvatelstva snad tu zůstaly i potom. Nasvědčují tomu dosti četné zeměpisné názvy původu germánského, jež se tu zachovaly, neboť se to mohlo státi sotva jinak než tím, že je novým obyvatelům zprostředkovaly zbytky obyvatelstva dřívějšího. Ale bylo to podle všech známek zbytky tak řídké, že brzy utonuly v záplavě nově sem pronikajících kmenů slovanských. Spatřují-li někteří němečtí historikové*) nadmíru závažnou skutečnost historickou v tom, že Čechy byly celé půltisíciletí zemí germánskou, a že zde hlaholila germánská řeč dříve, než sem vkročil jediný Slovan, nelze proti tomu nic namítat. Označují-li za velmi pravděpodobné, že germánský živel měl v Čechách svůj domov od začátku našeho letopočtu až na naše dny, nelze jim v tom dobře přisvědčiti, poněvadž těžko uvěřit v přímou souvislost mezi zbytky starých markomanských obyvatel naší země a německými kolonisty, kteří se tu začali usazovati o více než půl tisíciletí později. Ale i kdyby taková souvislost byla, nic by se tím nezměnilo na dějinné skutečnosti,

*) Viz na př. *K. Beer: Geschichte Böhmens* (v *Sudeten-deutsche Bücherei*, 2. vyd. r. 1922) str. 8. „Wir buchen hier die überaus wichtige geschichtliche Tatsache, dass Böhmen durch ein halbes Jahrtausend echtes Germanenland war, dass hier, bevor ein Slawe seinen Fuss ins Land gesetzt hatte, die germanische Zunge erklungen und bezeichnen es weiterhin als höchst wahrscheinlich, dass germanisches Volkstum vom Beginne unserer Zeitrechnung ununterbrochen bis auf unsere Tage im Lande eine Heimat hatte.“

že stát, jímž se začínají souvislé dějiny této země a jehož přímou dědičkou je naše československá republika, založili a vybudovali přímí slovanští předkové dnešního československého národa.

Tito naši předkové, kteří ovšem nebyli tehdy ještě jednotným národem, nýbrž se dělili na množství drobných kmenů primitivní pohanské kultury, jazykem i krví velmi blízce navzájem příbuzných, zabrali nejpozději v druhé polovici VI. stol. po Kr. hlavní země našeho dnešního státu, Čechy, Moravu i Slovensko. Neznamená to ovšem, že byla jimi hned od začátku osídlena celá plocha všech tří zemí v jejich dnešních hranicích. Všude zajisté veliké kusy země zůstaly pusté, poněvadž se sama příroda vzpírala jejich osídlení. Tak asi bylo s hustými hvozdy při hranicích Čech, tak asi bylo skoro s celou severní Moravou, o níž se ukazuje, že až do XIII. stol. byla jen nadmíru řídko osídlena.*) A nejinak tomu asi bylo na Slovensku. V svém základním, velmi cenném díle „Staré Slovensko“ (z r. 1923) dovozoval prof. Chaloupecký, že sice v západní části Slovenska původní slovanské osídlení dosahovalo na jih až k toku Dunaje, ale střední Slovensko, v prvních stoletích našich dějin pusté, že se začalo osídlovati teprve v XIII. stol. Tento názor narazil na Slovensku na prudký odpor hlavně pro důsledky, jež z něho, jak se zdálo, vyplývaly pro ethnický původ a ráz tamního slovenského obyvatelstva. Kdežto Slováci usedlí na západním Slovensku, majícím své středisko v Nitře, byli by přímými potomky slovanských kmenů české nebo československé skupiny, které se v druhé pol. VI. stol. objevují na území naší republiky, slušelo by na obyvatelstvo středního Slovenska

*) Srov. Fr. Hrubý: Severní Morava v dějinách (Stráž Moravy roč. XXIII, 1932).

hleděti jako na směs rozličných žvlů slovanských (polských, ruských a ovšem také a snad hlavně československých), které do této oblasti vnikly teprve o několik století později. Poněvadž se v tom jistě zcela neprávem vidělo snižování Slováků středoslovenských a hlavně dnešní spisovné řeči slovenské, kterou právě oni vytvořili, stal se původce toho názoru terčem zcela nezasloužených útoků. Věcný výsledek sporu možno shrnouti tak, že proti Chaloupeckému, který soudil, že střední Slovensko před kolonisační XIII. stol. bylo zcela pusté, nezalidněné, nachází vážné zastánce názor, že již před r. 1200 bylo na středním Slovensku (tak jako na Slovensku západním) slovanské obyvatelstvo československého rázu, které sice žilo životem velmi primitivním, ale přece bylo tak silné, že si později dovedlo assimilovat velmi početné elementy kolonisační, nejen juhoslovenské (polské, ruské), nýbrž i maďarské, německé, pečeněžské i románské.*)

O slovanských obyvatelích na území východního Slovenska a dnešní Podkarpatské Rusi máme zprávy teprve z IX. stol., kdy celé toto území bylo připojeno k říši bulharské, ale zdá se, že tam byli již mnohem dříve. Nazývají se prostě Bulhary nebo bulharskými Slovan, ale není jisté, zda to byli skuteční Bulhaři, což je podobnější pravdě, nebo jiní Slované poddaní

*) Tak asi to vyjadřuje VI. Šmilauer v časopise Bratislava VII. 1933, str. 514. Z prací, jež se po Chaloupeckého základním díle „Staré Slovensko“ zabývají osídlením Slovenska, uvádím tyto: Huščava: Kolonizácia Liptova do konca XIV. storočia (Sborník filos. fak. v Brat. VII, 1930). — J. Stanislav: Liptovské narečia (1932). — VI. Šmilauer: Osídlení a nářečí Liptova (Bratislava VII, 1933). — Mencl, Šmilauer, Rapant, Chaloupecký: Diskuse o starém Slovensku (Bratislava, 1933). — Šmilauer, Bol Spiš v XIII. stol. polský? (Sborník Bujnákův, 1933).

bulharskému panství. Po připojení tohoto území k Uhrám, které se stalo teprve za krále Štěpána na zač. XI. stol., zanikají zprávy o těchto podkarpatských „Bulharech“. Zdá se, že, jsoouce vystaveni novým a novým nárazům svých sousedů, hynuli a vymírali tím rychleji, že močálové a bažinaté území Podkarpatska bylo jimi osídleno jen velmi řídko a že na toto území po jeho připojení k Uhrám začaly pronikat nové živly ethnické (německé, maďarské, kumánské, ruské, valašské i československé), mezi nimiž dřívější bulharské obyvatelstvo rychle zanikalo, zanechávajíc trvalou památku po sobě jen v řadě místních jmen a v četných bulharských slovech přešlých do maďarštiny a rumunštiny. Mezi novými obyvateli Podkarpatska brzy vrchu nabývají Rusové nebo Rusíni. Od první pol. XI. stol. se mluví o Rusech nebo Rusínech na horním Potisí a ze zač. stol. XIII. máme již zcela bezpečná svědectví o ruské kolonizaci tohoto území, vedle níž pokračovalo usazování kolonistů jiných (zejména maďarských, německých i československých). Podkarpatské hory byly ovšem kolonizovány až v XIII. a XIV. stol. a zčásti i později, ale kraj pod horami byl, jak viděti, osídlen již před příchodem Maďarů a zejména dříve než opanovali za sv. Štěpána tento kraj a začali se usazovati v těchto končinách. A toto předmaďarské obyvatelstvo Podkarpatska bylo jistě slovanské, nejprve bulharské, později ruské neb rusínské. Ačkoli dnešní Podkarpatsí Rusíni asi jen z menší části jsou přímými potomky těchto předmaďarských slovanských obyvatelů své země, neboť jejich předkové se většinou asi přistěhovali do Uher teprve za panství Maďarů jako kolonisté, není jistě — hledě zvláště na rozličná tendenční tvrzení maďarská — zcela bez politického významu skutečnost, že na Podkarpatské Rusi lze historicky dokázati

celkem spolehlivě kontinuitu slovanského osídlení již z doby předmaďarské.*)

*

Pro vývoj národnostních poměrů na území dnešního státu československého bylo nesmírně důležité, že se jeho původní slovanské obyvatelstvo, ač si bylo navzájem tak blízké jazykem i krví, nesemklo trvale v jediný útvar státní. Pokusy, které se o to staly, se nezdařily. Za první takový pokus bylo by možno pokládati slovanský stát Samův, vzniklý v VII. stol. po Kr., ale jeho geografický rozsah je příliš nejistý a jeho přechodná existence nezanechala hlubších stop v životě slovanského obyvatelstva našeho státního území. Mnohem vážnějším pokusem o státní sjednocení všech původních slovanských kmenů na tomto území byla říše velkomoravská, jež v sobě vedle Moravy zahrnovala Čechy i Slovensko. Ale ani tato říše se neudržela a když se nedlouho po jejím pádu slovanské kmeny usedlé na území československém znova začaly sjednocovati, nedovedlo toto sjednocování, jehož ohniskem nebyla již Morava, nýbrž západnější Čechy, zasáhnouti kmeny nejvýchodnější, usedlé na Slovensku. Ty naopak splynuly po čase se státem uherským a zůstaly při něm až po naše dny. Jejich vývoj politický, kulturní, hospodářský i sociální bral se od té doby směrem podstatně jiným než vývoj jejich bratrských kmenů slovanských v Čechách a na Moravě, ač nepřestávaly užívati jazyka s nimi společného. Příslušnost Slovenska k státu maďarskému měla v zápětí také brzké pronikání vládnoucího živlu maďarského mezi jeho domácí obyvatelstvo

*) V. Chaloupecký: Dvě studie k dějinám Podkarpatska (Sborník fil. fak. v Bratisl. III, 1925). Srov. J. Král: Osídlení Karpatské Rusi (Sborník čsl. společ. zeměpisné, 1923) a Jar. Korčák: Etnický vývoj českoslov. Potisí (Nár. obzor, 1933).

slovanské, ale veliké síly početní tento maďarský živel v prvních stoletích po připojení Slovenska k Uhrám jistě nenabyl.

K Uhrám se dostala také nejvýchodnější část dnešní čl. republiky, Podkarpatská Rus, jejíž území jistě ne-náleželo k říši velkomoravské a jejíž slovanské obyvatelstvo se svým ethnickým rázem i svou řečí dosti značně lišilo od svých sousedů československých.

Západní skupina kmenů československých, usedlá v Čechách a na Moravě, vytvořila si zásluhou knížecího rodu Přemyslovců jednotný stát, jehož střediskem se stala Praha. Ač si Morava zachovala v tomto státě postavení značně samostatné, o její příslušnosti k němu nebylo od zač. stol. XI. vážné pochyby. Hranice toho státu nebyly ovšem na některých místech od začátku ustáleny, lišice se tu a tam od definitivních hranic pozdějších. Na západě Čech se Chebsko, ač původně bylo osídleno obyvatelstvem slovanským, počítalo k říši německé a poněmčilo se již ve XII. století tak, že při svém konečném sjednocení s Čechami ve XIV. stol. bylo již docela německé.

Dlouho neustálené byly také poměry při severových. hranicích Moravy na území pozdějšího Českého Slezska, které nyní, zmenšené o kus území postoupený Polsku, je částí země moravskoslezské. Toto České Slezsko vzniklo ze dvou částí, z nichž jedna náležovala k Moravě, druhá pak pocházela z velikého historického Slezska. Moravská část zahrnovala v sobě zejména Opavsko (krom jeho severních krajů) a Krnovsko. Opavsko s Krnovskem náleželo původně k úřednímu knížetství olomouckému a po utvoření jednotného markrabství moravského bylo jeho zvláštním krajem (říkalo se mu nejprve Holasicko, později Opavsko). Od konce XIII. stol. se osamostatňovalo a stalo se konečně v stol. XIV. dědičným lénem českým s vlastními knížaty. Od

druhé pol. XIV. stol. dělili se o ně rozličně členové knížecího rodu a v druhé pol. XV. stol. ustálilo se dělení země na Opavsko a na Krnovsko s Hlubčickem. Tehdy (bylo to za přechodné vlády Matyáše Korvína) byly obě země podrobeny nové státní organizaci slezské, což se v potomní době stalo podnětem dlouhých sporů o jejich příslušnost ke Slezsku nebo k Moravě. Spory ty byly na konec rozhodnuty ve prospěch Slezska. — Druhá část pozdějšího Českého Slezska, Těšínsko a severní část dnešního Opavska, která náležovala ke slezskému knížetství nisskému, pocházela z velikého historického Slezska. Byl to rozsáhlý kraj, osazený několika kmeny slovanskými, z nichž jižní byly nepochybně přechodného rázu mezi Čechy a Poláky, tehdy ostatně sobě navzájem velmi blízkými. Část těchto kmenů náležela snad již k říši Samově, jistě k říši velkomoravské a později k říši českých Boleslavů. Odtud však se kraje ty v druhé pol. X. stol. dostaly k Polsku a byly spravovány členy rodu piastovského. Spolu s jinými zeměmi hornoslezskými uznaly již za krále Václava II. svou závislost na státě českém a za Jana Lucemburského byly s ostatním Slezskem připojeny ke koruně české. Knížetství těšínské, které vzniklo koncem XIII. stol., vstoupilo r. 1327 definitivně ve státoprávní svazek s Českou korunou, stalo se součástí českého státu. Zůstalo pod vládou svých piastovských knížat až do jejich vymření (r. 1653), ale potom se dostalo pod přímou vládu českých králů. Příslušnost Těšínska k českému státu měla jistě značný vliv na tamní poměry národnostní. Na západním Těšínsku nabyl časem vrchu čistě český živel tím, že se tam již v XIII. stol. a potom zase po válkách husitských do končin vyliďněných válkou hromadně stěhovali Čechové z Moravy. Ale i obyvatelstvo východního Těšínska, jež bylo onoho typu přechodního mezi Čechy a Poláky,

podléhalo víc a více českému vlivu. Těšínsko, kde se v XV. a XVI. stol. čeština stala řečí veřejného života, úřadů, škol i kostelů, vrůstalo víc a více do kulturní oblasti české. Pobělohorským úpadkem českého národa se tento vývoj zarazil tak, že obyvatelstvo Těšínska ustrnulo na stupni přechodním, jehož výrazem se později stalo zvláštní vědomí „šlonzacké“.*)

*) J. Kapras: Z dějin českého Slezska (1922) a České Slezsko v historickém vývoji (otisk z publikace Naše Slezsko, 1933); tam i nejdůležitější literatura.

III.

NĚMECKÁ KOLONISACE XII.—XIV. STOL.

Veliký převrat ve vývoji národnostních poměrů na území našeho státu způsobil hromadný příliv německého živlu, jímž skoro celé toto území zaplavila soustavná německá kolonisace XII.—XIV. stol. Nedbáme-li známé, vážnými odborníky českými i německými svorně odmítnuté theorie moravského historika B. Bretholze, podle níž byl by stát český býval od svého vzniku národnostně dualistický, českoněmecký, poněvadž prý vedle české většiny v sobě zahrnoval značnou německou menšinu, která spolu s Čechy vytvořila vše- chen veřejný řád toho státu, můžeme trvati na tom, že v českém státě za prvních století po jeho vzniku nebylo usedlého obyvatelstva německého, že celé jeho území, pokud nebylo pusté, bylo osídleno lidem slovanským. Jednotlivě nebo menším počtem přicházeli ovšem Němci do Čech takřka od začátku. Německé manželky českých knížat přiváděly s sebou do země německou družinu. Duchovenstvo, zvláště vyšší, povolávalo se hromadně z Německa. První kláštery dostávaly hlavně německé mnichy a mezi potulnými kupci románskými a židovskými bývali také obchodníci ze zemí německých. Tito Němci, kteří se na čas nebo i trvale usazovali v Čechách, zasahovali brzy silně do kulturního i hospodářského vývoje zemí českých a mnozí z nich

docházeli tu přízni knížecí i vlastní zdatností skvělého postavení a znamenité moci.

Ale hromadné stěhování Němců do Čech se začalo teprve ve XII. stol. a nejvyšší síly dostoupilo v stol. XIII. a XIV. Jeho příčiny byly čistě hospodářské. Němci nepřicházeli sem šířit německou řeč a kulturu nebo politický vliv německý, nýbrž aby našli lepší žito- bytí v zemi, kde byl nadbytek neobděláné půdy a nedostatek pracovních sil. A čeští králové nevolali jich do země a nezahrnovali jich výsadami z lásky k němec- tví, nýbrž ze střízlivé úvahy, že z práce těchto kolo- nistů vzejde české moci královské znamenitý užitek hospodářský. Opravdu byl vliv německé kolonisace na vývoj hospodářských i sociálních poměrů v Čechách velmi mocný a celkem prospěšný. „Německé právo“ venkovských kolonistů, výhodnější starého domácího práva slovanského, šíříc se také mezi selským lidem slovanským, přispělo podstatně k zlepšení jeho stavu. Teprve z německé kolonisace zrodila se u nás města se svobodným měšťanstvem. A skvělý rozvoj dolování, jež učinilo království české na konci doby přemyslov- ské „klasickou zemí středověkého hornictví“, byl umožněn a podporován především přílivem zkušených horníků a směšých podnikatelů ze sousedního Německa.

Národnostní ráz zemí českých změnil se arci touto německou kolonizací velmi podstatně. Měšťanstvo měst teprve tehdy zakládáných bylo valnou většinou němec- ké; všechna moc a správa byla tu v rukou německých a jen nižší vrstvy městského obyvatelstva byly od za- čátku české. Mimo to však němečtí přistěhovalci obsa- dili v rozličných částech země, zejména podél hranic, celé souvislé plochy, jež dotud byly buď docela pusty nebo řídky osídleny slovanským obyvatelstvem. Tak se německou kolonizací XIII. a XIV. stol. poněmčilo zvláště Loketsko, Trutnovsko, Broumovsko, Žitavsko

a Kladsko. Mimo to se vytvořil podél hranic zemských někde širší, jinde užší pruh s německým obyvatelstvem a uvnitř země vznikly jednotlivé německé ostrovy. Od té doby byla v zemích českých silná německá menšina složená z obyvatelstva trvale v zemi usedlého a s ní srůstajícího. S německým obyvatelstvem pronikala do zemí českých mocně také německá kultura, šíříc se i v domácím obyvatelstvu, zvláště v jeho vyšších vrstvách.

Mohutná vlna německé kolonisace, která takto za- plavila území českého státu, převalila se také na Slo- vensko, tehdy státoprávně spojené s Uhrami. A je nad- míru zajímavé, že z celých Uher právě Slovensko bylo německou kolonizací zaplaveno nejvíce. Ze sedmi svo- bodných měst královských vzniklých z této kolonisace, jež se uvádějí v Uhřích koncem XIV. stol., bylo jich neméně než pět na Slovensku a v celém ostatním Uher- sku jenom dvě. Ale na Slovensku bylo mimo to 24 měst spišských, jež měla zvláštní postavení, tvoříce s pří- slušnými osadami zvláštní provincii se značnou samo- správou. Rovněž města horní, která se pokládala za soukromá města královská, byla skoro vesměs na Slo- vensku. Všechna tato města měla zajisté, právě tak jako města v Čechách a na Moravě, původně vesměs měšťan- stvo národnosti německé, byvše založena německými přistěhovalci. Mimo to vzniklo v XIII. a XIV. stol. na území slovenském podobně jako v Čechách a na Moravě mnoho měst a vesniček poddanských (poddaných sou- kromým vrchnostem) i vsí založených přistěhovalými osadníky německými. Tato německá města, městečka a osady, jimiž tehdy Slovensko bylo poseto podobně jako Čechy a Morava, nejen změnily pronikavě národnostní ráz Slovenska, nýbrž z něho učinily zvláštní, od ostat- ních Uher odlišnou oblast kulturní, kulturně pokroči- lejší a mnohem bližší kulturnímu západu a zejména

také zemím českým než ostatek tehdejších Uher. Na tento kulturní přerod Slovenska nemálo působil také přímý vliv sousedního státu českého, a to hlavně skrze jeho německé obyvatele. V kolonizační vesnické na Slovensku objevují se stejné zvláštnosti a odchylky, jakými se vyznačuje vesnická kolonizace v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. A v slovenském hornictví je silný vliv českého hornictví a horního práva, vytvořeného ovšem hlavně německými kolonisty, zcela zřetelný. Nejen svými zvláštními rysy, společnými kolonizaci v zemích českých i na Slovensku, nýbrž celou svou podstatou a svými mocnými účinky na kulturní i sociální život sblížovala německá kolonizace Slovensko s Čechami a Moravou, odcizujíc je kulturně ostatnímu Uhersku, jež touto kolonizací bylo zasaženo daleko méně. Ale zároveň vtiskovala Slovensku, podobně jako zemím českým, smíšený ráz slovansko-německý, který se tam udržel mnohem déle, bezmála do XIX. stol.

I na území Podkarpatské Rusi pronikla od konce XII. stol. německá kolonizace, ale nenabyla tam tak velikých rozměrů, nezasáhla tam tak hluboko do poměrů národnostních, hospodářských a sociálních jako v zemích českých nebo na Slovensku. Je to patrné zvláště z toho, že tam vůbec nedošlo k zakládání svobodných měst královských německými kolonisty. Ale také si tam německý živel nezískal tak mocného a vlivného postavení jako na území československého národa. Vedle německé kolonizace objevuje se asi zač. XIV. stol. na území Podk. Rusi také kolonizace rumunská, která však krom hojných názvů místních, pastýřských a jiných, nezanechala tam trvalých stop.*)

*) J. Král: Osídlení Karpatské Rusi (Sb. čl. spol. zeměp., 1923). — E. Perfeckij: Sociálně-hospodářské poměry Podk. Rusi ve stol. XIII.—XV.; srov. podrobný kritický rozbor toho spisu od A. Petrova v Česk. čas. hist. XXXI, 1925.

IV.

ZAČÁTKY NÁRODNÍHO VĚDOMÍ.

V mohutném rozmachu německví v zemích československého národa, způsobeném touto německou kolonizací, skrývalo se zajisté vážné nebezpečí pro domácí živel český. Mohlo se zdáti, že zvláště Čechy a Moravu čeká stejný osud, jaký stihl většinu sousedního Slezska a některé jiné slovanské země na severu, totiž úplné zněmčení. K odvrácení tohoto nebezpečí přispělo nemalou měrou silné národní vědomí, které se zrodilo ku podivu brzy v domácím slovanském obyvatelstvu těch zemí, snad také právě proto, že od samého začátku svého dějinného života na všech stranách naráželo na mocné a tvrdé sousedy jiného jazyka. Toto národní vědomí prýštilo se zajisté nejprve z přirozené pudové náklonnosti ke všemu, co je naše, k lidem nám blízkým řečí, rodem i životem, k rodné zemi. Vyjádřil to pěkně již nejstarší náš kronikář Kosmas na zač. XII. stol. těmito slovy: „Taková zajisté jest přirozenost lidská, že každý buď si z kterékoli země, netoliko více miluje národ svůj než cizí, nýbrž že by, kdyby mohl, cizí řeky do své vlasti obrátil.“ Tato láska k vlastní zemi dostala u Čechů brzy zvláštní zbarvení jejich úctou k velikým národním světcům, z nichž zvláště kníže Václav se jim stal důvodem radostné hrdosti na vlastní národ, z něhož

vyšel tento svatý kníže, uctíváný také cizinci. Jiné, jistě velmi silné podněty k rozvoji národního vědomí u Čechů vycházely z tvrdé nutnosti hájit samostatnosti a nezávislosti českého státu proti mocnému německému sousedu, který, ujímaje se římských světovládných snah, snažil se jej připojit k svému panství. V těchto bojích s říší římskoněmeckou projevovalo se národní vědomí české žárlivou péčí o zachování svobody a nezávislosti českého státu. Síla mohutného souseda, posilňovaná ještě velikou myšlenkou jediného císařství západokřesťanského, přinutila sice Čechy uznati nad sebou právní svrchovanost říše římskoněmecké a zavázati se i k plnění jistých povinností, ale snahám císařů německých utužiti tuto závislost českého státu a zasahovati do jeho vnitřních poměrů vzpírali se tvrdě a vytrvale. A v druhé pol. XIII. stol., když se český král Přemysl II. dostal do těžkého zápasu s německým králem Rudolfem Habsburským, ozvala se v okolí královského dvora českého známá slova o „nenasytných jícnech Němců“, které, podlehnou-li Čechy, rozevrou se tím volněji tak, že jejich „zhoubná žravost“ zasáhne i Polsko.

Ale mnohem více než obrana české státní svobody proti světovládným nárokům císařů římskoněmeckých živilo odpor Čechů proti německému, jenž se zcela přirozeně stával podstatnou složkou jejich národního vědomí, stálé pronikání německého živlu do jejich národního území i moc a význam, jichž tu docházeli mnozí z přistěhovalých Němců. Jaké pocity to vzbuzovalo u domácích lidí, vysvětá jasně z vypravování kronikáře Kosmy o nevoli, kterou mezi pány českými vzbudil úmysl knížete Vratislava jmenovati (r. 1068) biskupem nikoli svého bratra, nýbrž kteréhosi německého probosťa. Tehdy se jeden z pánů českých velmi ostře ozval proti cizinci, který se, ač prý přišel otrhaný do této

země, sází na stolicí biskupskou. A ukazuje na zástup domácích kněží, prý rovněž tak učených jako onen Němec, tázal se důrazně, zda „bude cizozemec upřímněji přátí vlasti této než domácí“.

Odpor proti vzrůstání se německého živlu v Čechách ještě silně vzrostl, když se později, od druhé pol. XII. stol., začali do země hrnouti němečtí kolonisté a usazovali se tu v nově zakládaných městech i v osadách venkovských. Veliký vliv bohatých měšťanů německých a německých opatů na věci zemské těžce nesli domácí lidé, zejména šlechta česká, která sebe pokládala za jedinou zástupkyni národa a země. Její smýšlení o tom velmi výrazně vyjadřuje rýmovaná kronika česká t. ř. Dalimilova, vzniklá na zač. XIV. stol. Šlechtický původce této kroniky nenávidí přistěhovalé měšťanstvo německé, jehož vzrůstající moc ohrožuje význam jeho stavu, ale toto stavovské hledisko rozšiřuje na poměr Čechů k Němcům vůbec. Pronikání Němců do země se mu jeví velikým nebezpečím pro sám český stát a národ. Neboť „jazyka rozdělení“ jest „země jistě zkažená“, kdežto naopak „kde jeden jazyk, tu jeho sláva“. To proto, že „vře každému srdce po jazyku svému“ a není možno, aby někdo upřímně nakloněn byl jazyku cizímu. Zvláště „všichni Němci českého zlého hledají“. Německý lid v Čechách není prý králi svému tak oddán jako Čechové, je hotov zrazovati zemi i knížata a hledati si pána v své původní vlasti. Proto je prý povinností Čechů, knížat i lidu, aby milovali a hájili svůj jazyk, svou národnost, nepouštěli cizozemců do země, nepřátelili se s nimi a nepodporovali jich. Vedle vášnivého odporu k Němcům zračí se v kronice Dalimilově silné vědomí povinností jednotlivcových k obci, t. j. k státu i k národu a rodné řeči. Kněžně Libuši klade do úst mimo jiné tato pěkná slova: „Zlý člověk to musí býti, kterýž pro své dobré dá obci zlým toho užiti . . .“

a dále: „Dobrý svoj jazyk plodí, nevěrný o své nerodí. Země jest máti každého. Ktož jí nepřeje, nemám ho za šlechtného.“ Tyto povinnosti k státu a národu ukládá Dalimil především šlechtě, v níž ve shodě s názorem tehdejší doby vidí vlastní národ. Ale tuto šlechtu snaží se odvrátit od její záliby v cizáckých, zvláště německých obyčejích a mravech a povzbudit k obraně proti rozpínavosti německého živlu.

Odpor Čechů proti přílišnému rozmachu německého živlu v Čechách, jenž se tak silně ozývá z kroniky Dalimilovy, a jehož výrazem jsou také rozličná zákonná opatření XIV. stol. proti zadávání úřadů a půdy cizincům,^{*)} byl i v potomní době živlen hlavně stálými třenicemi mezi Čechy a Němci, k nimž docházelo v rozličných oborech života politického, osvětového i hospodářského. V druhé polovici XIV. stol. jevištěm takových třenic stala se zvláště pražská universita. Byla založena (r. 1348) králem a císařem Karlem IV. původně nejen pro Čechy, nýbrž i pro všechnu oblast říše německé a proto zprvu ovládána byla živlem německým. Když se však působením university Čechové povznesli ve vědách, když vzrostl počet a význam českých mistrů a naopak zakládáním nových universit v Německu ubývalo na universitě mistrů i studentů německých, pocítovali Čechové tento stav jako těžkou křivdu na národě českém. Z toho pocitu zrodila se snaha dobýtí domácímu živlu českému na universitě rozhodující moci v jeho vlasti po právu mu náležející a vydáním slavného dekretu kutnohorského z r. 1409, o němž se přičinili zejména M. Jan Hus a jeho přátelé, došla snaha ta plného úspěchu. Zápas o to vedený přispěl nemálo k zmohutnění českého vědomí národního. V památné Obraně dekretu kutnohorského, sepsané

^{*)} Srov. J. Kliment: Státní občanství a národnost v českém právu do Bílé hory (Sborník Kaprasův, 1930) str. 52.

nejspíše jedním z Husových přátel brzy po jeho vydání, je jasně vysloveno hrdé přesvědčení českých mistrů universitních, že „pokolení Čechů má v pokoji vlásti v Čechách svými právy bez překážení Němců, jako kdysi vládlo“, neboť prý „zákon církevní i zákon světský učí, že domácí vládnu cizím, jim poroučejí, s nimi jako se služebníky domácích zacházejí, poněvadž nejsou tyto národy dědici a pány obyvatel království českého.“

Názor, vyjádřený takto v Obraně dekretu kutnohorského, stal se podstatnou složkou programu, jež si v svých začátcích vytklo hnutí husitské. Starý český odpor proti výsadnímu postavení přistěhovalého živlu německého v Čechách byl tu neobyčejně posílněn tím, že husitským Čechům nastal tvrdý úkol brániti sebe a svou zemi proti návalu křižáckých vojsk ze sousední říše německé. Vítězné odražení všech těchto útoků německých dalo hrdému národnímu vědomí těchto husitských Čechů úchvatnou sílu. Mohutný rozmach tohoto vědomí obracel se ovšem též proti Němcům v zemi usedlým, kteří se z největší části chovali odmítavě k husitství.

V hnutí husitském se rozvinulo nebývalou měrou také slovanské vědomí Čechů. Vášnivý manifest husitský z r. 1420 horlící proti chystané křížové výpravě Němců na české kacíře, obviňuje Němce, „kteří (prý) třeba by žádné příčiny neměli, avšak na náš jazyk vždy se zlostní“, že „jako jsou našemu jazyku učinili v Rýnu, v Míšni, v Prusech a jej vyhnali, takéž nám míní učiniti a obsaditi místa vyhnancův.“ Ze slov těch zní zajisté velmi hlasitě vědomí kmenové příbuznosti, ano jednoty s vyhubenými slovanskými kmeny na sever a západ od Čech, neboť se všechny počítají k našemu jazyku tak, jako by řeč jejich a řeč česká byly řečí jedinou. Nejvýznamněji však se slovanské citění husit-

ských Čechů projevovalo jejich přátelským poměrem k nejbližšímu slovanskému národu, k Polákům. Vědomí blízké pokrevní příbuznosti, společného nebezpečí i společných zájmů českého národa s národem polským obráží se již v domnělém manifestu krále Přemysla II., vyjadřujícím jistě tehdejší smýšlení jeho okolí. Velikému českému králi se tu kladou do úst tato závažná slova: „Mezi všemi národy země národ polský je nám (Čechům) nejpodobnější. Je k nám poután stejnou řečí, sousedstvím své země a příbuzností krve. Synové jeho a my jsme téhož původu. Proto milujeme knížata, šlechtu a národ polský...“ Toto vědomí blízké příbuznosti Čechů a Poláků bylo posilněno živými styky českopolskými na universitě pražské první léta po jejím založení i na universitě krakovské, kde jako profesori působili mnozí Čechové. A nejen z příčin ryze politických, nýbrž také z citu slovanského neb aspoň českopolského bratrství zrodila se myšlenka podati korunu českou panovníkovi z královského rodu polského, která se vynořuje hned, jakmile byl král Zikmund Lucemburský zbaven trůnu, a potom stále se vrací, aby došla splnění nejprve neúplně a na krátký čas povoláním Zikmunda Korybuta do Čech, později, po smrti krále Jiřího z Poděbrad, úplněji a trvaleji volbou Vladislava Jagellovce za krále českého.

Nový prvek vneslo hnutí husitské do vývoje českého vědomí národního tím, že v něm cit národní namnoze splyval s citem náboženským. Veliký zápas, jež český národ podstoupil v duchu M. Jana Husi za opravu církve a uznání čistého zákona božího, byl od začátku zároveň bojem na obranu národní cti a důstojnosti české. Slavný protest českomoravské šlechty proti upálení Husovu prohlašuje, že se stalo „k naší a království českého věčné křivdě a potupě“ a že „kdokoli z lidí kteréhokoli stavu a povýšení pravil by, že jest

v Čechách kacířství, všeliký a každý takový lže ve svou hlavu co zrádce a nepřítel království a národa našeho, sám jsa ovšem kacíř plný nepravosti.“ Ale nejen aby očistili český stát a národ od pohany kacířství, podstoupili husitští Čechové veliký boj s ostatním světem křesťanským, nýbrž i z přesvědčení, že poznavše dříve než jiní čistou pravdu boží, jsou povinni dopomoci jí k vítězství, státi se bojovníky božími, bojovníky zákona božího. Z toho přirozeně vznikala v jejich myslích představa o zvláštní svatosti českého národa, o jeho vyvolenosti k velikým činům ve službách božích a zákona božího. Národní vědomí české nabylo tím zvláštního messianistického přízvu-ku, mystického nádechu, dojemné vroucnosti a úchvatné síly. Je zajímavé, že při tom čeští husité nepřestávali zbožně uctívati velikého patrona země české sv. Václava. V svých bojích se dovolávali pomoci sv. Václava a píseň svatováclavská se zpívala jako státní a národní hymna ve chvílích významných pro český národ a stát po celou dobu husitskou. Teprve v té době byla k staré hymně svatováclavské připojena dojemná prosba: „nedej zahynouti nám i budoucím“.

Na Slovensku nebylo ani zdaleka tak příznivých podmínek pro vznik a rozvoj národního vědomí v tamním slovanském obyvatelstvu. Nemajíce vlastního státu, nemohli Slováci dospěti k pocitu odpovědnosti z jeho zdaru ani k pocitu úzkosti o jeho bytí. Jsouce podrobeni panství národa, v němž se teprve těžce a pomalu ujímala křesťanská kultura, jsouce takto zbaveni možnosti vlastního života politického a kulturního, nemohli ze sebe vydati národních a státních světců, jakým se Čechům stal zejména sv. Václav. Neměli tedy velikých osobností, k nimž by se upínala jejich národní hrdost, jejich národní vědomí. I v Uhřích se sice kult vlastních domácích svatých stal mocným du-

chovním pojítkem tamního lidu, předmětem jeho úcty a hrdosti, ale z toho mohlo sice při národnostní pestrosti toho lidu vyrůstati společné vědomí státní, nikoli však společné vědomí národní v našem smyslu. U Slováků pak kult státních světců uherských nemohl arci probouzeti a živiti vlastní národní vědomí slovenské, nýbrž naopak byl vážnou překážkou jeho vzniku a rozvoji. A poněvadž jejich příslušností k státu uherskému bylo úplně přerváno jejich spojení s politickým a duchovním životem českým, takže se jim i čeští státní a národní světcové jevíli cizinci, nemohly ani odtamtud přicházeti podněty k probuzení podobného národního vědomí, s jakým se již v tu dobu setkáváme u Čechů.

Teprve hromadnou německou kolonizací se také na Slovensku vytvořily poměry, z nichž mohlo v tamním domácím obyvatelstvu vzniknouti a patrně také vzniklo určitější vědomí národní. Mnohé z měst a osad vzniklých z této kolonisace brzy se naplňovaly — stejně jako se to dělo v Čechách a na Moravě — domácím živlem slovenským, který tu s počátku měl jen postavení podřízené (bylo to hlavně drobné řemeslnictvo bez měšťanského práva), ale časem se domáhal rovnosti s měšťanstvem německým a účasti ve správě města. Město Žilina dostalo již r. 1381 privilegium, jímž byl rozhodnut starý spor o obsazování městské rady tak, aby byla vždy polovice konšelů Němci a polovice Slováci. A také v jiných městech, jako v Trenčíně, Ružomberku, Kremnici se již tou dobou nepochybně vzmáhal živel slovenský. Tento zápas živlu slovenského s německým nelze si představití bez existence jakéhosi národního vědomí u tehdejších Slováků, kteří se domáhali svých práv proti německým přistěhovalcům, vědomí, které Slováky k tomuto zápasu pudilo a jím naopak bylo podněcováno a posilňováno.

Do tohoto vývoje národního vědomí u Slováků, o němž arci nemáme přímých svědectví toho způsobu jako v Čechách, zasáhlo hnutí husitské, jež proniklo dosti hluboko i na Slovensko. Přicházejíce tam jako odpůrcové uherského krále Zikmunda, obraceli se husité proti bohatým německým městům, o něž se tu opírala jeho moc. Vyháněli a hubili Němce a oslabujíce tak německý živel ve městech, pomáhali domácím obyvatelstvu slovenskému dostatí se na jeho místo. I jinak husité svým příkladem nepochybně rozněcovali národní vědomí Slováků, kteří od doby husitské začínají zjednávatí větší platnost svému národnímu jazyku v životě veřejném a zvláště v správě městských obcí.

Bylo by nasnadě domnívati se, že husitská epizoda slovenských dějin, která zcela nepochybně přispěla k posílení národního vědomí slovenského, vystupňovala je, ne-li k podobnému vědomí slovanskému, s jakým se setkáváme u husitských Čechů, aspoň k vědomí jazykové a kmenové jednoty s Čechy. Ale ani přímých a jasných dokladů takového vědomí československé jednoty, ani spolehlivých známek, které by aspoň nepřímou dosvědčovaly jeho existenci, z té doby nemáme. Ani užívání stejného jazyka, ani dočasný živý styk s Čechy nemohl patrně vyvážití skutečnost, že Slováci žili v jiném státě než Čechové, v státě, který určoval vnější podmínky jejich života a jehož zájmům a snahám byli nuceni sloužiti, že proto žili také jiným duchovním životem a nemohli přilnouti k smělým mravně-náboženským ideálům, jež tehdy naplňovaly mysl i srdce velké většiny českého národa. To vše se nezměnilo ani, když koncem XV. stol. země české byly s Uhrami a tudíž také se Slovenskem spojeny pod vládou společných panovníků z rodu jagellonského. Neboť společná dynastie nemohla za tehdejších poměrů mocněji působiti na duchovní sblížení obou ná-

rodních kmenů. K vědomí národní jednoty s Čechy nižší, politicky bezprávné vrstvy slovenského lidu nemohly dospěti a u vyšší třídy šlechtické bylo zcela zatlačováno silným citem zájmového a politického společenství s ostatní šlechtou uherskou. Národní ráz této uherské šlechty nebyl ovšem v tehdejší době nijak vyhraněně maďarský. Místo národního vědomí v našem smyslu nacházíme u ní vědomí stavovské spojené s pýchou na vlastní stát, na vlastní zemi. „Národní“ vědomí toho způsobu si nepochybně podmaňovalo i nemaďarskou část šlechty uherské, zejména též šlechtu slovenskou, která se tím zároveň odcizovala šlechtě české, ač mluvila stejnou řečí jako ona. Docela bez významu však toto dlouhé spojení Slovenska pro vývoj slovenského národního vědomí snad přece nebylo. Usnadňujíc přímé styky tamních vládnoucích tříd, zejména šlechty, s obdobnými třídami v zemích českých, přispívalo snad k posílení toho vědomí tím, že vštěpovalo slovenským stavům poznání tehdejšího nemalého mezinárodního významu českého státu a české řeči, která byla i řečí jejich.

O národním vědomí slovanského obyvatelstva na Podkarpatské Rusi nelze v těch dobách mluvit. Nebylo ho asi vůbec, poněvadž naprostý nedostatek samostatného politického života této země a nízká sociální úroveň tamního slovanského lidu nebyly půdou, z níž bylo by mohlo vyrůst.

Velmi zajímavé bylo by vědět přesně, jak se vyvíjelo v českém prostředí národní vědomí německých přistěhovalců, trvale tu usazených. Máme však o tom jen kusé vědomosti. Jak rychle tito Němci někde podléhali vlivům své nové vlasti, ukazuje zjištěná skutečnost, že se němečtí kolonisté, kteří přicházeli na Slovensko z českých zemí patrně po delším pobytu v nich, vyznačovali některými rysy zřejmě českými. Uctívali

české svaté, zejména také sv. Prokopa, který byl patronem horníků v Čechách a stal se jím také na Slovensku, a přísahající, dovolávali se svědectví sv. Prokopa a sv. Václava. Zachovala však se i v Čechách samých významná svědectví o tom, jak mnozí z Němců v Čechách zdomácnělých upřímně přilnuli k své nové vlasti. Němec Petr Žitavský, opat kláštera zbraslavského, jenž dal v první pol. XIV. stol. Čechům jedno z nejznamenitějších děl o dějinách jejich země, proslulou Kroniku zbraslavskou, projevuje v tomto spise tolik dojemné lásky k Čechám, že jej můžeme nazvat opravdovým vlastencem českým ve smyslu státním nebo zemském. A vrstevník Petra Žitavského, neznámý německý překladatel vzpomenuté již Kroniky Dalimilovy, naplněné tak silným duchem protiněmeckým, prozrazuje smýšlení podobné. Rozeznáváje Němce cizí (fremd, fremdgeboren) od Němců v Čechách zdomácnělých, stíhá ony cizí Němce hněvem neméně prudkým než sám Dalimil, ale domácích Němců se ujímá velmi vřele.

Vzrůstající odpor Čechů proti německému živilu v jejich zemi nemohl arci podporovati tento vývoj českého vlastenectví u Němců v Čechách usedlých. A husitské hnutí, které, ač svým vznikem a podstatou nebylo protiněmecké, přece se jím víc a více stávalo, když se potkávalo s odporem jak domácího obyvatelstva německého, tak i Němců z říše, vývoj ten asi nadobro zarazilo.

V.

ÚSTUP NĚMECKÉHO ŽIVLU V XIV.—XV. STOLETÍ.

Mohutný vzrůst českého národního vědomí v stol. XIV. byl provázen postupným vytlačováním živlu německého z posic, které předtím na území československém tak rychle a hladce opanoval. Již před válkami husitskými byla jeho síla z valné části podvrácena přirozeným vývojem poměrů národnostních. Jen tam, kde němečtí přistěhovalci měli obsazeny souvislé plochy, přimykající se přímo k sousednímu německému území, mohl německý živel zachovati svou původní sílu a někde snad se ještě vzrůstat. Kde však německé osady byly jen ostrovy v českém moři, nemohly trvale vzdorovati síle jeho přirozeného příboje. Stálým přílivem okolního venkovského obyvatelstva české národnosti mizel znenáhla německý ráz mnohých měst českých. Český živel nabýval v nich postupně takové síly, že si začal přizpůsobovati vládnoucí živel německý (mnoho měšťanských rodin německých se počestilo) a pronikal víc a více do správy městské. Tak byla některá z nejdůležitějších královských měst českých, jako na př. Plzeň a Stříbro, sotva sto let po svém založení již převážně česká. V jiných, jako v samé Praze, zmohutněl český živel tak, že panství Němců bylo

tam již podkopáno. Proto je možno se domnívati, že i bez husitských válek byla by se takto většina českých měst postupně počestila. Husitské války ovšem urychlily a dovršily tento vývoj tím, že mnoho německých měšťanů bylo pro své nepřátelské chování k českému hnutí náboženskému vypuzeno ze země. Většina měst v Čechách se takto za válek husitských úplně počestila. I Žatec, Litoměřice, Ústí, Trutnov, Broumov, Prahatice, Budějovice, Chomutov a Bílina se tehdy staly městy úplně českými. Ale také území, které bylo v XIII. a XIV. stol. osídleno vesnickými kolonisty německými, neodolalo docela rozmachu českého živlu. Zvláště v severovýchodních Čechách se zúžilo území Němci osídlené tak, že tam český živel dosahoval až k zemským hranicím. Ani Chebsko a Loketsko neušly částečnému počestění. V samém Chebu byla v XV. stol. značná česká menšina a rovněž v Chomutově a v Karlových Varech. Na Moravě německý živel tolik neutrpěl. Zvláště v městech se tam udržela vláda Němců přes války husitské.

Těžké ztráty, které utrpěl německý živel v zemích českých válkami husitskými, začal si po skončení válek brzy zase poněkud nahrazovati. Sotva se poněkud uklidnily poměry, přicházeli opět mnozí Němci ze sousedství do Čech, aby se usazovali zvláště v městech a vesnicích vylidněných válkou. I v samé Praze vzniká ještě před koncem XV. stol. znova dosti mocná strana německá a podobně se začínají také v jiných městech českých tvořiti německé menšiny. Čechové arci nepřihlíželi klidně k tomuto vývoji, nýbrž hleděli čeliti nebezpečí, které z nové německé kolonisace a z nového rozmachu německého živlu v Čechách hrozilo jejich jazyku a národnosti. Některá česká města se snažila již na zač. XVI. stol. (Plzeň r. 1500, Litoměřice r. 1514) zachránit svůj český ráz ustanovením, že

nikdo v nich nemůže dosíci měšťanského práva, kdo neumí česky. Takováto opatření ovšem nezarazila mocného přílivu nové německé kolonisace zemí českých, podněcované hlavně zase příčinami hospodářskými.

Ani husitské války tedy nevypudily všech Němců z Čech a Moravy. Ale připravily je o jejich dřívější výsadní postavení, které se ostatně již nesrovnávalo s jejich skutečnou silou. Odpor Čechů proti tomuto jejich postavení vyvrcholil, jak jsme již slyšeli, v hnutí husitském. Sám Hus hlásal již r. 1401, že „podle zákona božího a přirozeného pudu v království českém měli by Čechové býti první v úřadech tak jako Francouzové ve Francii a Němci ve svých zemích, aby Čech mohl řídit své poddané a Němec Němce“. V duchu toho názoru vedli Husovi přátelé svůj vítězný zápas o zlomení německé převahy na pražské universitě, jak svědčí také uvedená již slova z Obrany dekretu kutnohorského. A z ducha toho se zrodilo také usnesení sjezdu strany podobojí z r. 1419, „aby po městech Němci nebyli posazeni na úřad, kdež by Čechové mohli a uměli vlásti a aby soudové a žaloby v jazyku českém po Čechách se dály a Čechové aby první hlasy všude po království a po městech měli“. Tento husitský program se v podstatě stal skutečností. Ve veřejném životě českého státu, v jeho veřejných projevech a právních řádech německý jazyk docela pozbyl půdy. V hlavních jeho zemích český živel všude byl jediným pánem, jedinou tvůrčí silou a český jazyk, vytlačiv téměř docela dřívější latinu, sám se všude ujal jejího dědictví. Čeština se stala výhradní řečí na sněmích, při deskách zemských, v zemích, úřadech a soudech. Vážně oslabená německá menšina nebyla arci ani v tu dobu zbavena všech svých práv. Samospráva Chebska a Loketska, práva a svobody německých měst a vrchností byly takové, že i tehdy mohl v Čechách žítí a se

vyvíjet německý živel. Ale vítězství českého živu a české řeči bylo přes to v Čechách i na Moravě úplné. Dokonalé počestění všeho veřejného života bylo tu dovršeno dosazením panovníka z české krve na trůn český, jež bylo uskutečněno volbou Jiřího z Poděbrad za krále českého. Počestění veřejného života v Čechách bylo podporováno také úplným téměř přerušením všech styků společenských a kulturních se sousedním Německem, jež se zračilo i v tom, že na konci XV. a zač. XVI. stol. bylo velmi těžko najítí mezi českými šlechtici někoho, kdo by byl uměl německy.

I na Slovensku byl od konce XIV. stol. německý živel domácím živlem slovenským tlačěn k ústupu.*) V privilegii města Žiliny z r. 1381, jímž bylo rozhodnuto, aby se tamní městská rada skládala vždy z polovice Slováků a polovice Němců, pravilo se výslovně, že slovanského obyvatelstva je v městu Žilině i v kraji žilinském více než Němců. Také v jiných městech, jako v Trenčíně, Ružomberku, Kremnici se již tou dobou vzdmáhal živel slovenský. Hnutí husitské pak i na Slovensku znatelně posílilo a urychlilo tento vývoj. Od doby husitské si také na Slovensku československý jazyk zjednával stále větší platnost ve správě městských obcí. Zápisy v městských knihách žilinských byly až do r. 1429 psány německy, potom se objevují záznamy latinské, ale od r. 1468 až do nové doby se zapisovalo do městských knih žilinských skoro výhradně československy. Podobně bylo asi v Trenčíně, kde je v městské knize přísežná formule asi z r. 1476 zapsána po česku. V jiných městech slovenských národní živel probouzí se teprve koncem XV. a zač. XVI. stol. Namnoze však města slovenská zůstala až do nové doby v rukou německých a byla pak násilně pomadař-

*) Srov. nyní zvláště V. Chaloupecký: *Knihy žilinské* (1934).

štvána. Národní jazyk československý pronikal však v XV. stol. také do vyšších oblastí veřejného života na Slovensku. V listinách králů uherských objevuje se dokonce čeština dříve než maďarština, a to za krále Zikmunda, z jehož uherské kanceláře bylo vydáno mnoho českých listin. Také za krále Matyáše Korvína měla čeština významné místo při královském dvoře uherském. Matyáš vydal pro města na Slovensku mnoho listin jazykem českým, kdežto maďarská listina se po něm nezachovala ani jedna. Za králů z rodu jagellonského se českého jazyka užívalo v Uhřích ještě více. Slováci česky mluvící byli na tehdejších sněmích uherských, kde se jazyk československý ozýval snad ne méně než uherský, nepochybně živlem velmi významným. V čele „národní“ šlechty uherské stál tehdy a později byl od ní zvolen za krále (proti Ferdinandu I. Habsburskému) Jan Zápoľský, z rodiny původem chorvatské, jenž, maje statky na Slovensku, nepochybně se do značné míry poslovenštil.

Na *Podkarpatské Rusi*, kde domácí jazyk ruský nebo rusínský nepronikl ani do písemnictví, ani do veřejného života, nelze postřehnouti ani stopy uvědomělého zápasu proti jinonárodním přistěhovalcům. Ale není pochyby, že i tam aspoň zčásti byli pohlcováni přirozenou silou domácího živlu slovanského.

VI.

OD REFORMACE LUTHEROVY A NASTOUPENÍ HABSBURKŮ DO BÍLÉ HORY.

Dvě významné dějinné události zasáhly v první polovině XVI. stol. do vývoje národnostních poměrů v Čechách: reformace Lutherova a nastoupení Habsburků na trůn český.

Reformace Lutherova způsobila radikální převrat v poměru mezi Čechy a Němci. Překlenula propast, kterou mezi nimi vyhloubilo husitství, a z náboženství, které oba národy po celé století od sebe oddělovalo, učinila nejúčinnější nástroj vzájemného sblížení. Umožnila především důvěrné politické styky českých stavů podobojí se stavy sousedních zemí německých, kteří teď podobně smýšleli jako oni. Šíření luterství v německých zemích rodu habsburského podporovalo vznik zájmového společenství mezi tamními stavy a utrakvistickými stavy českými, což se na konci doby předbělohorské projevovalo tvořením jednot a spolků mezi nimi k hájení jejich společných zájmů. I v zemi samé však ochabl vlivem náboženského sblížení mezi husitskými Čechy a luterskými Němci odpor Čechů proti německému živlu, takže se méně bránili přílivu německých osadníků do českých měst i do krajín pohraničních, když tito němečtí přistěhovalci byli větši-

nou stoupenci učení Lutherova. A ovšem se zároveň usnadnilo zvýšené působení německých vlivů osvětových na český duševní život.

S vlivem luterské reformace na národnostní poměry v Čechách křížil se mnohonásobně vliv nové dynastie habsburské. Byla to dynastie v jádře německá, ale její němečtví bylo tlumeno rodinnými vlivy živlu románského (Ferdinand I. byl vychován španělsky a německy snad nikdy dokonale neuměl), ale naopak čerpalo posilu z německých dědičných zemí rodu habsburského i z říše německé, jejíž koruna od doby Ferdinanda I. takřka nepřetržitě zdobila jejich skráně. Vliv habsburské dynastie na kulturní život zemí českých také nebyl výhradně německý. Naopak v některých oborech podporovali Habsburkové na trůně českém pronikání románských prvků do Čech. Bylo to zvláště v oboru umění výtvarného, ale hlavně a nejvíce v oboru života církevního a náboženského, kde zejména jejich úsilí o reformu katolictví v duchu tridentského koncilu a uvedení římskošpanělského jezuitství do zemí českých mělo účinky velmi silné a hluboké.

Celkem však přinášela vláda Habsburků přece rozličnými způsoby mocnou posilu německému živlu v zemích českých. Značný význam mělo již to, že vlivem dvora nabývali královští úředníci a dvořané německé národnosti v zemích českých pozemkového majetku, bývali na přímluvu královy přijati za obyvatele země a stávali se tak členy vyšších stavů zemských. V Čechách samých počítá se v XVI. stol. na 30 šlechtických rodů německého původu a jazyka. Některé z těchto přistěhovalých rodů brzy v Čechách zdomácněly, sblížily se s domácí šlechtou českou politicky a nábožensky a přizpůsobovaly se také národnostně a jazykově českému prostředí. Jiné si zachovaly svůj odlišný ráz národnostní, ale ztrácely se v ohromné většině šlechty

ostatní. Působením dvora se šířila znalost a užívání německého jazyka také mezi domácími šlechtici, kteří chtěli najít výživu nebo hodnosti v dvorských službách. Pronikání němčiny mezi tehdejší českou šlechtou bylo ovšem podporováno také jejím náboženským a politickým sblížením s okolní šlechtou německou, zvykem posílati mladé šlechtické synky za vyšším vzděláním do Německa a četnými sňatky českých šlechticů se šlechticemi německými. Záliba v německé řeči projevovala se také tím, že noví šlechticové, většinou úřednického původu, přijímali k označení svého šlechtictví přídomky německé, třeba ani německy neuměli. Ale veliká většina české šlechty předbělohorské buď vůbec neznala německy anebo jen nedokonale, a jestliže někteří její členové německy uměli a časem i němčiny užívali, nestávali se proto Němci, jako se nestávali Vlchy, Francouzi nebo Španěly ti, kdo tehdy u nás mluvili a psali vlašsky, francouzsky a španělsky. Ačkoli tedy mezi tehdejší šlechtou v Čechách a na Moravě nacházíme několik znamenitých rodů německých (jako byli Šlikové, Thurnové a j.), jejichž členové měli vynikající účast v politických a náboženských zápasech českých stavů s habsburskou dynastií, byla přece národnostní povaha této předbělohorské šlechty rozhodně česká. Usnesl-li se r. 1615 český sněm, že nikdo nesmí býti přijat za obyvatele země české, to jest za člena stavů českých, kdo neumí česky, bylo tím jen uzákoněno něco, co dříve bylo téměř samozřejmým pravidlem. Spíše než z obavy, že by česká šlechta mohla propadnouti germanisaci, vyplynulo toto usnesení ze snahy ztížiti přijímání služebníků císařského dvora z jiných zemí rakouských, ano i z Itálie a Španělska, mezi stavy české, k němuž v předešlé době působením dvora hromadně docházelo, a jímž si dvůr mezi stavy českými opatroval oddané nástroje své politiky.

Působením dvora začala již v době před Bílou horou němčina pronikat také do některých úřadů a tím do veřejného života. Na sněmu českém a moravském v zemských úřadech a soudech, v deskách zemských a vůbec všude, kam zasahoval vliv stavů, byla stále čeština jedinou řečí úřední. I s těmi městy českými a moravskými, která byla tehdy německá, jednali a dopisovali si čeští stavové a české úřady zemské toliko po česku. Ano i na generálních sněmech české koruny, jichž se účastnili i zástupcové německých stavů slezských a lužických, jedinou oficiální řečí byla čeština. Deputace knížat a stavů slezských, stavů dolnolužických a hornolužických, ač zpravidla neovládaly českého jazyka, byly ex praesidio oslovovány česky a při jednání s nimi se užívalo tlumočnicka. Z důvodů praktických dovolovalo se těmto deputacím mluvit na generálním sněmu německy a předkládati spisy v německé řeči, ale to se pokládalo spíše za koncesi než za právo a někdy musily se německé spisy napřed přeložit do češtiny, aby mohly býti předčítány v plném zasedání generálního sněmu. Mimo plenum sněmovní, v komisích a pod., nelpělo se tak na výhradném užívání českého jazyka, činily se delegátům neznalým češtiny větší ústupky, ale za to při slavnostních okamžicích, jako byla audience deputací generálního sněmu u panovníka a přijímání cizích vyslanců, dbalo se úzkostlivě, aby se nestala újma právu českého jazyka. Jinak se vyvíjela jazyková praxe v úřadech královských, na stavech nezávislých. Tyto české úřady královské užívaly vedle češtiny také němčiny, která byla úřední řečí úřadů ústředních zřízených pro všechny země, jež měly společného panovníka s Čechami. Jako dvůr a jeho úřady ve styku se stavy šetřily jejich jazykových práv a zvyklostí, tak zase stavové, nepochybující o právu panovníkově určovati jazyk svých úra-

dů, neodporovali užívání němčiny v jeho úřadech. Proto tehdy nebylo vážných sporů o jazykovou otázku v úřadech.

Nepřímo vláda habsburská podporovala nové pronikání německého živlu do zemí českých tím, že zlepšením jejich veřejné správy zjednávala příznivější podmínky pro jejich hospodářský rozvoj. Neboť s obnovou starých hospodářských podniků, zničených válkami husitskými, bylo přirozeně spojeno nové stěhování Němců do zemí českých. To arci nastalo v některých oborech již dávno před nastoupením Habsburků na trůn český. Bylo to hlavně v hornictví, které před válkami husitskými bylo převážně v ruce Němců. Do dolů válkami zpustošených nebo opuštěných německými horníky přicházeli brzy po válkách zase Němci, kteří nesporně v hornictví zkušeností i odbornou kvalifikací vynikali nad Čechy. Když pak se na konci doby jagellonské a na začátku doby habsburské začalo hornictví u nás pěstovati intensivněji, byl hromadný příliv německých horníků do starých i nových horních měst přirozeným toho následkem. Samá Kutná Hora byla jimi zaplavena. Z Němců, kteří tam takto přicházeli, někteří se brzy počestvovali, spojujíce se příbuzenskými svazky s českým obyvatelstvem domácím. Ale jinde si přistěhovalí horníci většinou zachovávali svou německou národnost, což bylo usnadňováno tím, že jim panovníci privilegii zajišťovali právo užívati svého jazyka a že byli spravováni úředníky své národnosti, namnoze z ciziny povolányými.

Podobně jako hory přiváděly do Čech německé přistěhovalce také sklárny, jež se tu začaly zřizovati již v stol. XV. a větší měrou v stol. XVI. Na západě byli to hlavně přistěhovalci z Bavor, na severu se usazovali skláři ze Saska, z Lužice i ze Slezska. Veliké posily dostávalo se německému živlu ve většině českých měst

stálým přílivem německých mistrů řemeslných, kteří tam přicházeli se všech stran a pevně se tam usazovali, a německých tovaryšů, kteří pak za nimi přicházeli. Nejvíce německých řemeslníků se nahrnulo do Prahy, kde byla největší naděje na dobré výdělky. Ačkoli domácí zákony bránily cizím řemeslníkům dosahovati měšťanství a také jejich přijímání do cechů bylo spojeno s překážkami, přece byli přijímáni jak do obcí tak do cechů; hlavně asi proto, že českých mistrů nebyl nadbytek. V praxi se většina měst nebo cechů spokojila tím, že cizím příchozím bylo uloženo, aby se do určité lhůty naučili českému jazyku. Někde se sice zkouška po uplynutí lhůty odpouštěla, někde však byla prováděna velmi přísně a dokonce docházelo i k pokutování německých řemeslníků, protože se v předepsaném čase nenaučili česky. Kde příliv německých mistrů byl zvláště silný, jako na př. v Praze, ustupovala časem česká většina jejich nároku na uplatnění němčiny, takže se v některém cechu zavádělo úřední jednání dvojjazyčné. Někteří z německých řemeslníků usazených v českých městech se sice, aspoň v druhém, třetím koleně, počestili, ale většinou asi zachovali svou národnost i oni i jejich potomci. Takto se již před r. 1620 některá města poněmčila (Most, Ústí, Teplice, Kadaň, Chomutov), jiná byla národnostně smíšená.

Ačkoli se tato nová německá kolonisace děla podobně jako kolonisace XII.—XIV. věku především z příčin hospodářských, není pochyby, že byla velmi usnadňována vzpomínutou již změnou, jež reformací luterskou nastala v poměru mezi Čechy a Němci. Ani hluboká nenávisť, která byla mezi oběma národy v době, kdy se husitští Čechové svým německým sousedům jevíli ohavnými kacífí, zatím co sami v nich viděli nejúhlavnější protivníky svého národa a čisté pravdy boží

jimi hájené, nedovedla sice, jak jsme viděli, zabrániti novému stěhování Němců do Čech. Ale po reformaci Lutherově nacházeli Němci v zemích českých vlídnější přijetí a větší shovívavost k svým požadavkům jazykovým. A mohutný rozmach duchovního života v Německu, podnícený luterstvím, působil zajisté nemálo na národní vědomí Němců v zemích českých. Možno dáti za pravdu názoru, že luterství se stalo duchovním pojátkem většiny Němců z království, ba i tmelem, jímž pevněji než dosud byli k sobě upoutáni Němci čeští se svými zahraničními soukmenovci. A také je asi pravda, že od doby Přemyslovců až po naše doby nic tak rozhodně nepůsobilo na posilnění německví u nás jako učení Lutherovo. Ale přes to nelze, myslím, v luterství viděti největší oporu germanisace v zemi, neboť mocný rozmach německého živlu v zemích českých před bělohorským převratem byl podněcován a živěn především příčinami hospodářskými a podporovalo jej nejen luterství, nýbrž také vliv katolické dynastie habsburské.

*

Nebezpečí tohoto nového rozmachu německví v zemích českých pro český národ bývá zhusta podobně přeceňováno, jako bývalo přeceňováno nebezpečí německé kolonisace zemí českých za posledních Přemyslovců. Přehlížívá se při tom jak vysoká úroveň, bohatství a hloubka tehdejšího duchovního života českého, tak zejména též mohutná síla českého národního vědomí.

Toto vědomí nebylo nijak ubito nebo oslabeno vlivem náboženského převratu v Německu, naopak našlo v něm novou potravu. Národní hrdosti Čechů, přesvědčených, že poznali před jinými národy čistou pravdu boží, dostalo se mocné posily vystoupením Lutherovým

a úspěchem jeho učení v Německu. Zdáloť se mnohým z nich, že se Němci začínají obracet k pravdám již dávno od Čechů hlásaným, což se jim jevílo skvělým zadostiučiněním za všechny křivdy spáchané na nich od Němců. Znamenitý český kronikář Bartoš Písař, nakloněný naukám luterským, nadšeně velebil Luthera, poněvadž prý „národ německý od dávných časů Čechům a Moravanům zlostný a nepřívznivý, k přijímání těla a krve Kristovy pod obojím způsobem přivedl a skrze to okolní Němce s Čechy a Moravany v přízeň a milost uvedl, kdežto předtím tak veliká jich nenávisť k Čechům bývala, že jim těžko bývalo o samém jménu českém slyšeti.“ Přesvědčení těmi slovy vyjádřené, jakož i uznání, kterého se od samého Luthera dostalo Husovi a jeho českým následovníkům, mělo ten účinek, že si hlavní náboženské strany české vzešlé z husitství, ačkoli silně podléhaly vlivu nauk luterských, uvědomovaly velikou cenu společného dědictví po starém husitství a začaly usilovati o své sjednocení. Toto úsilí došlo prvního velikého úspěchu teprve r. 1575, kdy se strany ty dohodly o společné „české konfesi“. V této české konfesi, jež ovšem nabyla platnosti teprve památným majestátem císaře Rudolfa I. z r. 1609, možno jistě právem spatřovati významný projev silného národního vědomí Čechů, jež nedopouštělo, aby domácí tradice náboženské prostě utonuly v moři mohutnějšího hnutí vzbuzeného vystoupením Lutherovým. Vědomí to zraží se i v lásce, s níž Čechové podobojí ještě dlouho po převratu bělohorském, když v smutném vyhnání trávili léta utrpení a marných nadějí, Inuli k své české konfesi, vzpírajíce se přijmouti prostě vyznání cizí, třeba blízko příbuzné jejich vlastnímu.

České dějiny i české písemnictví té doby podávají mnoho jiných dokladů o tom, že mezi tehdejšími Čechy nezánikla ani vroucí láska k vlasti a národu, ani

úzkostlivá péče o zachování a zvelebení rodného jazyka a jeho práv, ani konečně vědomí slovanské, že ani v rozhodném boji o své náboženství, v němž za spojení měli své odvěké národní odpůrce, nepozbyli Čechové podobojí živého citění národního zbarveného protiněmecky a slovansky. Zvláště výmluvně svědčí o tom spisy M. Pavla Stránského, původce znamenitého díla O státě českém. Když se němečtí protestanti v Čechách domáhali na začátku českého povstání ústupků jazykových v oboru církevním, zejména připuštění němčiny do některých kostelů, ozval se proti tomu mladý tehdy mistr, jenž byl oddaným stoupenec české konfese, zvláštním spisem nazvaným „Okřik na nedbalého Čecha“ učiněný v r. 1618, kde trpce vytýkal tehdejší šlechtě české přílišnou povolnost k jejich německým souvěrcům v těchto věcech. Vycházejí z přesvědčení, že „bude-liť němčiny pod zámyslem (záminkou) cti a slávy boží rozšiřování i do kostelův i do škol pomozeno, jižť teprve po češtině bude veta“, vykládá Stránský, že „mohou a mají slušně Němci, tito naši hosté, pokudž mezi námi bydletí a živnosti hledati libost mají, nás při pokojném kostelův našich užívání nechati a jazyku našemu českému se učíce, v nich spolu s námi češtinou pánu Bohu sloužiti aneb míst jiných sobě k bytu a provozování v nich jazykem svým náboženství jinde než v Čechách ptáti a hledati“. Žádosti Němců nesluší prý vyhověti, poněvadž oni sami v některých řemeslech a jinde od českého národa se oddělují a k Čechům jsou nesnášliví a poněvadž by se tím podporovalo poněmčování Čech, jehož dosavadní pokroky líčí Stránský barvami velmi temnými. Zvláště v pohraničních krajinách horských rozplemenila prý se němčina tak, „že ji odtud vystrčiti, bychom snad i nejpilněji v tom pracovali, možné nám nebude“. Nechtěje odnímati Němcům vše-

chnu možnost pobytu a obchodů v Čechách, byl by si Stránský přál, aby sem přicházeli jenom jako hosté, a „zřídíc svou potřebu“, zase jako hosté odešli.

Neobyčejně silné vědomí národní a vroucí láska k rodné řeči, k českému národu a českému státu dýše také z pozdějšího latinského díla Stránského „O státě českém“, který byl vydán tiskem uprostřed třicetileté války r. 1634. Mistr Pavel Stránský nakreslil jím v svém vyhnanství jak svým krajanům tak i celému vzdělanému světu skvělý obraz českého státu, jak se jeho slzou zarosenému zraku jevil před pohromou bělohorskou a jak toužil a doufal jej zase spatřiti. A celé toto dílo Stránského je prodchnuto mocným českým vlastenectvím národním a státním svého původce, ať se podobně jako v svém spisku z r. 1618 zmiňuje o „nezbedných“ Němcích, kteří „povrhše domovem i zemí, kdež prvně světlo spatřili, na zhoubné pro jazyk náš nebezpečenství mezi lidem národa našeho rádi se usazují, příučiti se však domácím jazyku našemu za potupné považují“, ať úsilně — a ovšem nezcela ve shodě s historickou pravdou — dokazuje na prostou nezávislost českého státu na říši německé, jeho dokonalou svéprávnost, ať rozhorleně odmítá nepřiznivé úsudky cizích historiků o národě českém, ať velebí lásku Čechů k svobodě a čistému náboženství, o němž se domnívá, že se v Čechách udrželo nepřetržitě od doby cyrilometodějské, ať horuje o výbornosti českých zákonů a právních zřízení, o slávě starých Čechů a přirozeném bohatství jejich země. Tím vším stalo se dílo M. Pavla Stránského, předního představitele těch českých utrakvistů předbělohorských, o nichž se tvrdívá, že úplně byli zgermanisováni německou reformací, takřka evangeliem českého nacionalismu, z něhož dychtivě čerpali poučení a posilu jak pobělohorskí, přísně katolicky smýšlející vlastencové

čeští, zejména jesuita Bohuslav Balbín, tak z moderních ti, kdo v minulém století sváděli těžké boje za české státní právo.

Ze silné národní vědomí, jehož výrazem jsou oba spisy Stránského, nevyskytovalo se jen u jednotlivců, nýbrž bylo společno tehdejší české šlechtě, převážnou většinou protestantské (novoutrakvisté), dokazuje známý zákon na ochranu českého jazyka, o němž se usnesl český sněm r. 1615. V něm se s lítostí konstatuje, že „vždy více a více sem do země cizozemců přibývá, kteříž se zde osazují, své živnosti, obchody a handle vedou, velikých statků docházejí, na úřady ty i jiné, obzvláště v městech, v městečkách do rady mnozí, neumějící tří slov českých, stranám česky své věci přednášejícím nerozumějící, dosazeni bývají, ano i v mnohých místech tohoto království před soudy a v místech radních jazyky cizími se mluví a pře vedou. Ano i na nejedněch kollaturách stavů království tohoto, ke kterýmž však lidé poddaní osadní větším dílem mimo jazyk český jiného žádného neumějící náležejí, kněží cizozemci, jazyka českého neužívající, se dosazují a chovají. Odkudž zřejmé jest, že Čechův ubývati a cizozemců do království českého, zhusta přibývati musí.“ Proto zákon nařizuje, „aby cizozemci své děti hned z mladosti českému jazyku učiti dávali, aby dědicům, kteříž by jazykem českým dobře mluvíti uměli, po smrti rodičů svých statky pozemské zůstávaly, jiní pak, kteří by česky neuměli, na penězích neb jináč díly své přijímali, cizozemci aby ne dříve v království to přijímání byli, než až by česky uměli, a jejich děti aby do třetího kolena nižádných úřadů nezastávaly; při soudech vyšších i nižších ne jinak než česky aby mluveno bylo, do českých kostelů kněží a kazatelové česky neumějící aby uvozování nebyli a kde dosazeni jsou, aby vybyti byli“. Vydání zákona z r. 1615, jehož prak-

tická účinnost arci nemohla již býti vyzkoušena pro osudný převrat brzy potom v Čechách nastalý, je vedle projevů dříve uvedených jasným důkazem, že ani společný postup s Němci v boji za svobodu náboženskou neudusil v Čechách národního vědomí ani jich neodvrátil od rozhodné obrany jejich jazyka a národnosti proti nebezpečí, které jim hrozilo z přílišného vzrůstu německého živlu v Čechách. Naopak společný postup s Čechy za společné zájmy a ideály proti společnému nepříteli, jímž byla katolická dynastie Habsburků se svou římskošpanělskou kamarilou, podporoval duchovní srůstání aspoň některé části českých Němců s českým prostředím státním i národním. Velikého zápasu, jež na zač. XVII. stol. podstoupili čeští stavové se svou dynastií, zúčastnili se vynikající měrou, s velikou horlivostí a obětavostí jednotliví mužové německého rodu, zejména Thurn a Šlik.

Celkem tedy sotva lze za pravdu dáti tvrzení, že působením luterské reformace byla oslabena životní síla českého národa. Naopak je jisté, že luterská reformace velmi podstatně přispěla k duchovnímu sblížení mezi Čechy a uherskými Slováky. Toto sblížení bylo velice usnadněno právě tím, že Slováci, kteří dosud přes dočasné působení husitství na Slovensku byli od Čechů odpuzováni jejich kacířstvím, nyní se jim v tom přijetím reformace Lutherovy sami připodobnili. Je pravda, že se luterské učení počalo na Slovensku šířit především v německých vrstvách měšťanských, jež se obchodně a kulturně stýkaly s Německem, a že prvními baštami luterství stala se tamní německá města, zejména ve Spiši. Ale brzy luterství zachvátilo i slovenské obyvatelstvo těchto měst a z měst brzy valem pronikalo i mezi okolní lid venkovský, z největší části slovenský. Do západních krajů slovenských, které sousedily přímo s českými zeměmi, přicházelo však

protestantství také přímo odtud prostřednictvím českých vrchností a českých kněží. Ačkoli přímá souvislost protestantského hnutí na Slovensku se starým husitstvím, které se tam na čas ujalo v stol. XV., je velmi pochybná, možno mluvit (s prof. Chaloupeckým) o zvláštním „národním zbarvení reformace na Slovensku, které činí ji nepochybně částí reformního hnutí českého“. Toto národní zbarvení se projevuje nejen tím, že slovenští protestanté užívali české bible, českých písní kostelních, české literatury polemické a bohoslužebné (agendy), ale, jak se zdá, i po stránce dogmatické byli aspoň v XVI. stol. bližší náboženskému hnutí českému než německému luterství, držíce se některých starých nauk husitských. Styky mezi evangelíky v Čechách, na Moravě a na Slovensku byly ku podivu živé. Zprvu, v první pol. XVI. stol., přicházeli většinou jen faráři a učitelé z českých zemí na Slovensko. Když však v druhé pol. XVI. stol. rozkvetly na Slovensku vlivem reformace střední školy, odcházeli jejich žáci na čas na střední školy v Čechách a na Moravě a na pražskou universitu, aby se zdokonalili v společném jazyku církevním, jímž byla řeč česká. A mnozí z těchto Slovákův zůstali trvale v Čechách, kde potom působili jako učitelé a faráři. Takovýchto slovenských studentů na pražské universitě a jiných školách českých zvláště na konci doby předbělohorské valem přibývalo, takže se tehdy stávalo kněžními evangelickými málo Slováků, kteří by nebyli navštívili aspoň na krátkou dobu nějakou školu v českých zemích anebo tam nebyli bývali působili jako učitelé a diakoni. Ale naopak přicházelo na Slovensko mnoho českých studentů utrakvistických na tamní školy a mnozí z nich zůstali tam trvale jako faráři a učitelé. Stejně přesvědčení náboženské a společné náboženské ideály a snahy sblížovaly Čechy a Slováky v posledních desetiletích před

bitvou bělohorskou tak, že žili téměř společným životem duchovním. Zde třeba hledati také kořeny silného a hlubokého vědomí národní jednoty československé, které mezi slovenskými evangelíky nepřestávalo žít ani v době pobělohorské, nýbrž se udrželo až do doby našeho národního obrození.

Neobyčejně živé styky mezi Slovenskem a zeměmi českými v XVI. a XVII. stol. byly usnadňovány také tím, že tehdy Slovensko, jsouc odtrženo od vlastního Uherska, jež bylo v moci jednak Turků, jednak domácích odpůrců rodu habsburského, bylo přirozeně v těsnějším politickém a právním svazku s ostatními zeměmi habsburskými, zejména také se zeměmi českými. Od pol. XVI. stol. do konce XVII. stol. zahrnovaly v sobě habsburské Uhry krom úzkého pruhu při západních hranicích země téměř jen Slovensko a jejich správním střediskem byla Bratislava. Obyvatelstvo těchto habsburských Uher bylo jistě velikou většinou slovenské, z části pak německé, kdežto Maďarů v něm mnoho nebylo. I v tamní šlechtě byl živel slovenský velmi silný a řeč československá byla jí běžná. Slovenská šlechta, která se po celé XVI. století dosti hojně usazovala na Moravě, měla češtinu nejen za jazyk obcovací, nýbrž i za jazyk písemných styků i s kruhy nečeskými. Ještě na zač. XVII. stol. si dopisovaly některé příslušnice hraběcího rodu Thurzů, jež ovšem byl původu polského, i s německými adresáty jen česky, ačkoli byly provdány za německé příslušníky moravské šlechty. A sám uherský palatin Jiří Thurzo dopisoval si v téže době s knížetem těšínským dokonalou češtinou. Pronikání národního jazyka do veřejného života na Slovensku bylo podporováno velikým rozkvětem stavovské samosprávy komitátní v Uhřích za doby habsburské, neboť v jednání komitátních orgánů užívalo se tam vedle latiny, jinak stále úřední řeči

uherského státu, též jazyka národního, jímž na Slovensku nebyla maďarština, nýbrž tehdejší slovenská čeština.

Ale odtržení Slovenska od státních Uher se naopak zase stalo podnětem k zesílení tamního maďarského živlu. Ustupující tlaku Turků, kteří zabrali celý střed Uher, stěhovali se Maďaři hromadně ze svého národního území na uherské pláni do krajín osídlených Slováky, Rusíny a Rumuny, které odtud zatlačovali dále k hranicím zemským. Tak se tehdy utvořily na území dnešního Slovenska a Podk. Rusi významné maďarské ostrovy. Podle maďarského historika Alex. Takátse (Magyarság 10. III. 1929) byli Maďaři ustupující před Turky k severním hranicím nuceni doslova dobývati jihovýchodní části Slovenska a Podk. Rusi. Zejména se prý obyvatelé města Debrecína usadili v Košicích, Ostrihomští v Komárně na severním pobřeží Dunaje, odkud prý se tamní obyvatelé odebrali do Trnavy, kdežto vystěhovalci z Rábu se usadili v Bratislavě. Maďaři usazení dotud severně Drávy přešli prý hromadně přes Dunaj do krajiny jižně Nových Zámků. Vedle tohoto, většinou patrně městského a zčásti snad i selského obyvatelstva usazovali se tehdy na Slovensku jistě také mnozí maďarští šlechticové se svými rodinami. Tím vším teprve maďarský živel nabyl na Slovensku takové síly, že se tu stal vážným soupeřem domácího živlu slovenského, proti němuž dodávala mu síly tradiční politická převaha Maďarů nad ostatními národnostmi starého Uherska i pozdější, nemaďarským národnostem nepřívznivý, vývoj jeho národnostních poměrů.

Území dnešní *Podkarpatské Rusi*, ač snad také bylo zasaženo tímto kolonizačním proudem maďarským, nemohlo asi býti zaplaveno živlem maďarským tak jako Slovensko jednak pro rozdílný ráz svého hospodář-

ského a sociálního ústrojí, jednak proto, že z největší části nenáleželo k Uhrám habsburským, nýbrž k té části země, jež byla v rukou soupeřů habsburských a jejímž centrem bylo Sedmihradsko. Také však se nemohlo z podobných příčin na území Podk. Rusi přelivati živé proudění, jež tehdy sblížovalo náboženský a vůbec duchovní život v zemích českých a na Slovensku. Překážkou tu bylo nejen to, že území to bylo valnou většinou v jiné oblasti mocenské než obojí ony země, nýbrž i skutečnost, že se tamní vládnoucí třídy klonily k jiným směrům náboženským, než převládaly v zemích českých a na Slovensku, a nižší lid slovan- ský, oddaný svým prostým citem zděděné víře pravo- slavné, nebyl tam přístupen převratným myšlenkám západokřesťanské reformace.

VII.

OD BÍLÉ HORY K NÁRODNÍMU OBROZENÍ.

Bělohorský převrat způsobil velikou změnu také v národnostních poměrech českých zemí. V boji stavů českých s dynastií habsburskou nešlo sice o národnost, nýbrž především o náboženství a proto se také moc vítězného Ferdinanda II. obracela nejostřeji a nej- soustavněji proti kacířství husitsko-protestantskému, rozšířenému jak mezi českým, tak mezi německým obyvatelstvem českého státu, a jedním z nejvýznam- nějších účinků jeho vítězství bylo pokoření a doko- nalé téměř vyhubení protestantismu v Čechách i na Moravě. Přes to však bělohorská porážka českého ka- cířství, ač bylo přátelsky sdruženo s kacířstvím ně- meckým, měla v zápětí veliké oslabení českého a zesí- lení německého živlu v zemích českých.

Víme, že se již před Bílou horou němectví zase v Če- chách vzrůstalo tak, že se tím znepokojovali tehdejší národně uvědomělí Čechové a že se i sněm český zá- konem z r. 1615 pokusil postavití hráz proti tomuto novému přívalu němectví do našich zemí. Ale poznali jsme též, jak ještě v době českého povstání M. Pavel Stránský na Němce v Čechách přebývající hleděl jako na hosty, jimž nepřislušejí v zemi stejná práva občan- ská jako občanům českého jazyka. Nelze v tom spatřo-

vati jen osobní názor Stránského, poněvadž ani zákonodárství české až do Bílé hory — jak svědčí i onen zákon z r. 1615 — k plnoprávnému národu českému nepočítalo příslušníků jiné národnosti nebo jazyka, třeba byli v zemi usedlí a formálně přijatí za její obyvatele.*) To se po Bílé hoře nadobro změnilo. Obnovené zřízení zemské vydané r. 1627 pro Čechy, r. 1628 pro Moravu učinilo rázem konec dosavadnímu, aspoň zásadně naprostému a neomezenému panství češtiny ve veřejném životě těchto zemí.

Nařídilo totiž, aby ve všech soudech a úřadech zemských, kde se do té doby užívalo výhradně jazyka českého, měl jazyk německý rovné právo s českým. Samo Obnovené zřízení bylo vydáno nejprve německy jako originál a potom teprve česky a také jinde dávana byla odtud v praxi přednost němčině. Působením německého dvora a německých úřadů centrálních nabývala němčina v úředním jednání našich zemí vždy rozhodněji vrchu nad češtinou, až se konečně (v stol. 18.) stala vlastní a skoro výhradní řečí jednací nejen při královských úřadech, nýbrž i na sněmu a v úřadech a soudech stavovských.

Toto vítězství němčiny nad češtinou ve veřejném životě zemí českých bylo usnadněno národnostní proměnou, nastalou po Bílé hoře v jejich obyvatelstvu, především ve šlechtě, která nepřestávala býti hlavním, ano téměř jediným politickým reprezentantem národa. Národnostní povaha šlechty se změnila hromadnou emigrací starých rodů šlechtických po bělohorské porážce, hlavně však ohromnými konfiskacemi provedenými po Bílé hoře a po pádu Valdštejnově, jimiž se

*) Srov. J. Kliment: Státní občanství a národnost v českém právu do Bílé hory (Sborník žáků prof. Kaprasa, 1930); viz též V. Vojtíšek: Universita Karlova a boj Němců proti univ. zákonu z r. 1920 (1932), str. 15.

veliké množství rozsáhlých a krásných statků, odňatých starým českým rodům pro účast v odboji proti dynastii, dostalo do rukou cizozemců, kteří tak byli odměňováni za služby prokázané dynastii. Tito cizozemci nebyli jen Němci, naopak byli mezi nimi také Vlachové, Francouzi, Valoni, Irčané a Španělé, a nelze jim všem přičítati zásadní nepřátelství k českému národu a jeho řeči. Některé z cizích rodin šlechtických, jejichž členové sídlili na svých statcích mezi českým lidem, se dokonce již v XVII. století počestily. Ale velikou většinou nejen zůstala tato nová šlechta česká živlem českému národu cizím, nýbrž mu svým příkladem odcizovala staré české rody šlechtické. Poněvadž za úpadku moci stavovské jediným způsobem veřejné kariéry byla kariéra dvorská, snažila se stará česká šlechta, chtějíc si zjednati možnost této kariéry, která přistěhovalým rodům šlechtickým byla předem otevřena, vyrovnati se jim znalostí němčiny, dávala své děti vychovávatí německy, poněmčovala se. Kdežto v době předbělohorské, kdy šlechta česká měla svou vlastní značnou moc, nezávislou na dynastii, musela dynastie ve stycích s ní respektovati její národnost a jazyk, vytvořila Bílá hora poměr opačný. Šlechta závislá na dynastii přizpůsobovala se jí jazykově, odcizovala se české řeči a tím i českému národnímu životu.*) Také ve městech ustupoval český živel po Bílé hoře všude živlu německému. Do měst, vyliďněných hromadnou emigrací starých rodů měšťanských i dlouhou válkou, hrnuli se valem němečtí přistěhovalci, kteří se již jazykově nepřizpůsobovali svému českému okolí, nýbrž naopak, nabyvše někde vrchu, sami poněmčovali prořídle a oslabené obyvatelstvo české. Tak již v XVII. stol. byly české národnosti vyrvány Žatec,

*) Srov. J. Muk: Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské (1931).

Bílina, Lovosice, Ústěk, Horšův Týn, Budějovice, Krumlov, Prachatice a j., o něco později, asi v pol. XVIII. století, poněmčily se Litoměřice a Stříbro. Novou kolonizací, podporovanou německými vrchnostmi, rozmáhal se místy živel německý také po venkově, nejvíce tam, kde tajnou emigrací i hrůzami třicetileté války zpustly celé vsi a kraje. Zvláště po válce byli do nich hromadně uváděni Němci z Rakous, Bavor a Švábska. Tak se již v XVII. století poněmčily některé kraje dotud české (na př. panství chotěšovské a Vše-ruby) a na začátku XVIII. století se národnostní hranice zhruba shodovaly s dnešními. Národnostní ztráty, jež českému národu v Čechách a na Moravě způsobila Bílá hora a třicetiletá válka, byly většinou trvalé. Že tyto ztráty nebyly mimo šlechtu a města ještě větší, sluší děkovati tomu, že poddaný lid nesměl odcházeti pro víru do ciziny, že mu nebylo dopřáno dobrodiní, aby se vystěhoval (beneficium emigrandi). Tak se stalo, že venkovský lid český nebyl pobělohorským vystěhovalectvím oslaben, nýbrž zachoval si i v době největšího úpadku českého národa tolik životní síly, že dokonce místy zase do sebe vstřebal německý živel proniklý do Čech po Bílé hoře.

O tomto na pohled překvapujícím zjevu svědčí některé úřední nebo polouřední soupisy obyvatelstva z doby po třicetileté válce, o nichž s hlediska nás zajímajícího psal zesnulý historik F. A. Slavík. Prvním takovým soupisem je t. zv. berní rulle z r. 1654, soupis usedlostí, podle nichž se ukládala a vybírala berně. Jmenují se tu všichni držitelé domů nebo usedlostí, a to jak těch, jež po válce byly pusté, tak i usedlostí a domů tehdy osazených, při čemž se rozeznávají držitelé, kteří na nich seděli již za války, a ti, kteří se na nich usadili teprve po válce. Národnost se výslovně neuvádí, ale lze ji určití celkem spolehlivě podle jmen

a místních názvů. Rozborem těchto dat berní rulle moravské dospěl Slavík k úsudku, že třicetiletou válkou a jejími následky česká národnost na Moravě patrně mnoho utrpěla a že i potom na severní Moravě místy ustoupila živlu německému, který válkou tolik ne-utrpěl, ale jinde, zvláště na střední a západní Moravě, česká národnost i po těžkých ranách třicetileté války nejen celkem udržela své rodné dědiny, nýbrž dokonce dobyla zpět několika ztracených. A později, srovnáváje data berní rulle z r. 1654 s úředním popisem olomoucké diecése z r. 1771, v němž je u každé obce udána národnost obyvatelstva, shledal, že se v době od třicetileté války do r. 1771 poměry národnostní změnily ve prospěch české národnosti, neboť z osad v XVII. stol. poněmčovaných nebo již poněmčených vrátilo se jich do r. 1771 opět k české národnosti 37 a poněmčilo se jich jen 12. Datům berní rulle pro Čechy se ještě nedostalo takového rozboru jako rulli moravské. Ale již z ukázek odtud Slavíkem uveřejněných vysvítá, že mnohé výboje německého živlu v Čechách z doby po třicetileté válce byly mu po čase přirozenou silou domácího živlu českého zase vzaty. Vidíme tu na př., že v některých obcích pražského okolí, dnes úplně českých bylo v polovici XVII. století, po válce třicetileté, 20—25 procent nově usedlých Němců (tak na př. v Hudlicích, rodišti Josefa Jungmanna, vidíme mezi nově osedlými jakéhosi Jungkmanna). Rovněž na Plzeňsku nacházíme tehdy v osadách, kde dnes třeba již od několika pokolení není člověka mluvícího německy, mezi 20 osedlými třeba 5 Němců. Je jasné, že všichni tito Němci, kteří se po třicetileté válce usadili v českých osadách mezi českým obyvatelstvem, přizpůsobili se dosti brzy svému novému okolí, počestili se. Tento zajímavý proces bylo by možno podrobněji sledovati srovnáváním dat berní rulle z r. 1654 s daty

podobných úředních soupisů katastrových vzniklých na začátku XVIII. století a v letech 1749—50 a ovšem i s novějšími daty statistickými.*)

Tento přirozený, vlastní nezmarnou silou prostého českého lidu živěný výboj, jímž se znenáhla oslabovaly ztráty způsobené českému živlu v době pobělohorské, setkal se v druhé polovině XVIII. stol. s těžkou překážkou v úmyslné a uvědomělé germanisaci, jež se začala za Marie Terezie a Josefa II. Tato germanisace mnohem více než z nepřízně k českému národu plynula ze snahy přivést obyvatelstvo všech zemí habsburské monarchie k jednotě jazykové a národní. Nejúčinnější a nejnebezpečnější zbraní této germanisace byla školská reforma, jinak zajisté svrchovaně záslužná. Dobrodělné vzdělání, dříve širokým vrstvám českého lidu téměř nedostupného, uvedlo tento lid do nebezpečí, že se úplně odcizí svému rodnému jazyku. To se místy, zvláště v krajinách s obyvatelstvem jazykově smíšeným, hromadně stávalo. Tak vzrůstaly též některé německé, dříve málo významné menšiny v českém území, kdežto v krajinách, které již dříve měly obyvatelstvo většinou německé, byly zbytky původního obyvatelstva českého pohlcovány svým silnějším německým okolím. Tím způsobem se na př. teprve v XVIII. stol. dovršilo poněmčení města Žatce a poněmčení roviny žatecké dokonce teprve v stol. XIX. Také poněmčení českých míst v okolí Stříbra je teprve dílem XIX. stol.

Velikou posilu německému živlu, zvláště v pohraničních krajích Čech a Moravy, přinesl také rozvoj

*) Srov. F. A. Slavík: Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce (1892) str. 159—186; Stav národnosti české a německé na Moravě r. 1771 (Čas. Matice Mor., 1897); O popisu Čech po třicetileté válce (Zprávy zem. archivu král. čes. III, 1910).

průmyslové velkovýroby, již v XVIII. stol. ustupovala v našich zemích obvyklá dotud výroba živnostenská. Kdežto tato živnostenská výroba byla dosti stejnoměrně rozdělena po celé zemi, soustřeďovala se nová výroba průmyslová nejvíce v hornatých pohraničních krajích převahou německých, kde byly příznivější podmínky pro zakládání velikých podniků průmyslových, zejména chudé obyvatelstvo, spokojující se nízkými mzdami, bohatství vodních sil a nerostných ložisek a blízkost cizích trhů. Tak se staly celé severní Čechy od Aše až k Broumovu a Orlickým horám, tedy právě kraje osídlené Němci, vlastním průmyslovým územím Čech a německá města jako Liberec, Rumburk, Šluknov, Frýdland, Warnsdorf, Chomutov, Kadaň, Vrchlabí, Hostinné a Trutnov hlavními sídly českého průmyslu. Tento nový průmysl, z největší části vládou uměle vypěstovaný v době, kdy byl český živel zbaven veškeré možnosti odvážnějšího podnikání, se pak stal základem německé hospodářské síly v Čechách a vlastní příčinou nesporné převahy Němců nad Čechy v mnohých oborech našeho národního hospodářství. Ale právě tento průmysl přivábil později, v druhé polovici XIX. stol. zástupy českých dělníků do některých částí průmyslového území, zatím již skoro docela zněmčeného, čímž byl mu vtištěn ráz národnostně smíšený.

Národnostních poměrů na Slovensku se převrat bělohorský přímo nedotkl. Ale zcela bez významu ani pro ně nebyl. Především změnil se sám poměr mezi českými zeměmi a Slovenskem tím, že tam habsburský absolutismus, oklestiv rázně stará práva zemských stavů, mohl vládnouti jinak, více podle své chuti a vůle, než v Uhřích, kde si stavové zachovali svoje stará práva a svobody. I svoboda náboženská, v Čechách dokonale ubitá, v Uhrách zůstala. Živým a přá-

telským stykům mezi stavy českými a slovenskými bělohorský převrat ovšem učinil konec a politicky i nábožensky obě strany docela rozdvojił. V oboru života duchovního nenastalo hned takové odcizení. Nepřestávaly tu působiti staré tradice náboženské, které v době předbělohorské tak mocně poutaly Slováky k Čechům. Ano, tyto tradice byly po Bílé hoře ještě posílněny hromadným stěhováním českých a zvláště moravských evangelíků na Slovensko, kde jim nehrozilo pronásledování pro víru. První přišli na Slovensko po Bílé hoře moravští novokřtěnci německé národnosti. Potom však přicházeli z Moravy i z Čech čeští podobojí rozličných směrů, též Bratří. Počet exulantů bratrských se odhaduje na 4—5000; exulantů strany podobojí blízkých luteranismu bylo jistě mnohem více. Vedle duchovních byli to zejména příslušníci drobné šlechty a měšťané, většinou asi řemeslníci. Tito exulanti žili první čas v skupinách oddělených od domácího obyvatelstva, ale časem s ním splývali. Jistě přinesli s sebou na Slovensko ne jeden prvek kulturního, sociálního a hospodářského pokroku, jistě také šířili svým pobytem a působením na Slovensku v tamním domácím obyvatelstvu vědomí jazykové jednoty a kmenové příbuznosti s Čechy. Ale v národnostním složení slovenského obyvatelstva hlubší změny asi nezpůsobili.

Zato silně zasáhl do těchto poměrů vážný obrat, jenž v druhé polovici XVII. stol. nastal v Uhřích tím, že odtud byli vypuzeni Turci a že se do konce XVII. stol. skoro celé Uhry i se Sedmihradskem vrátily pod panství habsburské. V tu dobu východní Slovensko velmi trpělo vnitřními boji vojsk habsburských se sedmihradskými i jinými protivníky Habsburků. Některé stolice východoslovenské byly jimi ve svých nechráněných polohách vylidněny nebo zničeny. Kdežto v dobách těchto vnitřních bojů utíkalo se venkovské

obyvatelstvo východního Slovenska do hor, odcházelo po jejich ukončení mírem szatmárským z r. 1711 do uherské Dolní země, osvobozené od Turků, ale zpustošené a trpící velikým nedostatkem dělného lidu selského, jednak aby ušlo rostoucímu útisku svých vrchností, jednak aby si na tamní úrodnější půdě našlo lepší živobytí. Tímto velikým stěhováním ze Slovenska na uherskou Dolní zemi, jehož se ovšem zúčastnili i Maďaři, zatlačení před časem na Slovensko vpádem tureckým a nyní se vracející do svého rodného kraje osvobozeného od Turků, vytvořily se početné, dosud trvající slovenské osady v dnešním Maďarsku, ale zároveň byl v některých krajích východního Slovenska způsoben velmi citelný úbytek domácího obyvatelstva. Zato se tam v tu dobu začali hojně stěhovati židé. Již v první pol. XVIII. stol. stěžoval si slovenský demograf M. Běl na hromadné stěhování polských židů na území uherské, kde prý se ve všech městech a někde i po vsích valem rozmáhali. Není pochyby, že se tito židovští přistěhovanci usazovali nejvíce v severních slovenských stolicích Uher. Po připojení Haliče k monarchii habsburské rozmohlo se stěhování tamních židů do severních, slovenských a ruských stolic království uherského ještě mnohem více.*)

Návrat celých Uher pod panství habsburské měl zvláště značný význam pro *Podkarpatskou Rus*, která od XVI. stol. většinou byla připojena k panství východouherských a sedmihradských protivníků rodu habsburského. Jakou měrou se dotkl tamních národnostních poměrů, nelze spolehlivě říci. Kdežto o ruském obyvatelstvu stolic východoslovenských (zvl. zemplínské) víme, že se podobně jako Slováci po roce

*) Viz A. Petrov: Příspěvky k historické demografii Slovenska (1928). — J. Korčák: Etnický vývoj československého Potisí (Národnostní obzor III, 1933).

1711 hromadně stěhovalo do uherských rovin, o obyvatelstvu dnešní Podk. Rusi se toho nedovídáme. Za to byla Podk. Rus v stol. XVIII. snad ještě více než Slovensko zaplavena židovskými přistěhovalci z Haliče. Na sjezdu zástupců užské stolice se již roku 1802 tvrdilo, že tam každý patnáctý obyvatel je žid, a na sjezdu stolice berežské r. 1808 se ozvala stížnost, že v tamních krajinách sousedících s královstvím polským skoro všechny kouty zaplavily početné rodiny židovské (omnem fere angulum inundaverunt numerosae Judaeorum familiae).*)

K doplnění obrazu národnostních přesunů na Slovensku a Podk. Rusi v XVII. a XVIII. stol. třeba ještě dodati, že soustavné germanisační úsilí vlády Marie Terezie a Josefa II. zasáhlo Uhry a tedy také Slovensko a Podk. Rus později a slaběji než země české. Kdežto tam přineslo neobyčejně účinnou podporu živlu německému, stalo se na Slovensku a Podk. Rusi, jak uvidíme, podnětem k bezohledné maďarisaci.

*

Všechny jistě ohromné pokroky německého živlu v zemích českých po Bílé hoře, ačkoli způsobily těžké a z valné části trvalé ztráty živlu českému, nebyly provázány duchovním vítězstvím německví nad českým národem, duchovní germanisací Čechů. Starý, v svém jádře husitský duch předbělohorského češství nebyl překonán německvím, nýbrž protireformační kulturou latinsko-románskou, která opanovala také duchovní život Němců usazených mezi Čechy i v německých

*) Viz A. Petrov: Příspěvky k histor. demogr. Slovenska (1928) a téhož autora rozpravu Kdy vznikly ruské osady na uherské Dolní zemi (v Čes. čas. hist., 1923). Srov. J. Král: Osídlení Karpátské Rusi (Sbor. čsl. spol. zeměpisné XXIX, 1923).

zemích geograficky, politicky a kulturně Čechám nejbližších (země rakouské, Bavorsy). Tato pobělohorská kultura barokní nemohla arci v zemi s tak bohatou minulostí politickou i kulturní trvale zachovati svůj mezinárodní nebo spíše nadnárodní ráz. Jako dřívější veliké vlny kulturní, jež se převálily do Čech, od prvotního křesťanství až po humanismus, musila se i tato vlna barokní přizpůsobovati zdejšímu kulturnímu prostředí, znárodniti se. A je jistě velmi významné, že přes veliké zmohutnění německví a oslabení českého živlu bělohorským převratem bylo toto znárodnění uskutečněno tak, že tuto barokní kulturu brzy pronikly prvky starší kultury české, jak z konce doby předbělohorské, tak z doby dřívější. Nejvýmluvnějším dokladem toho je činnost známého vlasteneckého jesuity českého doby pobělohorské Bohuslava Balbína. Ačkoli takřka od dětství byl zapřisáhlým odpůrcem českého kacířství a sám se činně účastnil protireformační činnosti misionářské, ačkoli náboženský boj českých stavů s katolickou dynastií byl v jeho očích velikým pochlouzením, přece veškerým svým smýšlením a cítěním byl spjat s předbělohorským životem národním. Hlavním pramenem jeho vědomostí a názorů o starém českém státě a jeho veliké minulosti bylo mu známé nám již dílo českého novotrakvisty M. Pavla Stránského. Se Stránským spojovala Balbína nejen vroucí láska k rodné řeči a prudký odpor proti německvím, šířícímu se na její újmu, nejen silné vědomí slovanské, nýbrž zejména neobyčejně mocné státní vědomí české. Jako Stránský, a opíraje se přímo o jeho dílo, dokazuje Balbín zaníceně úplnou nezávislost českého státu na říši německé i znamenitost jeho práv a svobod, a stejně jako Stránskému je i jemu státoprávní jednotu všech zemí koruny české věcí samozřejmou. Svým poměrem k jiným stránkám minulosti české se ovšem liší Balbín

od Stránského a jiných Čechů vyrostlých v době předbělohorské velmi podstatně. Protože nemohl jako oni spatřovati největší poklad a chloubu českých dějin v Husovi a husitství, Balbín — kráčeje stopami katolického kronikáře českého známého Václava Hájka z Libočan i jiných katolických historiků doby předbělohorské — v těchto dějinách tím horlivěji hledal a nacházel jiné důvody národní pýchy: veliké světce vyšlé z českého národa, počínaje sv. Václavem, nádherné kostely a místa proslavená zázraky, zázračné sochy, zbožné vladaře, muže vynikající učeností, slavné válečné činy předků. Tak Balbín přizpůsobil české národní vědomí své době a tím je takřka zachránil. Neboť národu oloupenému o nejdražší předmět jeho národní hrdosti zjednal rychle náhradu v jiných zjevech jeho dějin a umožnil mu čerpati z nich posilu pro své národní vědomí. Zároveň přenesl do pobělohorských Čech hrdou lásku k českému státu i živé citění slovanské, jež poznal u svých předbělohorských krajanů, zejména u Stránského. V duchu Balbínově působila řada jiných katolických kněží českých, u nichž se hluboká, až vášnivá nenávisť ke kacířství jejich předků pojila podivuhodně s vroucí láskou k národu, s pýchou na jeho slavnou minulost, pokud právě nebyla poskvrněna kacířstvím, i s živým vědomím slovanským. Činností jejich i Balbínovou byla také připravena půda okázalému kultu národních světců českých, počítaje k nim i nového světce Jana Nepomuckého. I tento kult posilňoval jistě svým způsobem národní vědomí českého lidu, dávaje mu nové předměty vlastenecké pýchy. Od balbínovského počestění nadnárodního baroku v prvním století po Bílé hoře přešlo se pak v stol. XVIII. k jeho rozhodnějšímu překonávání postupným návratem k těm velikým tradicím a ideálům českých dějin předbělohorských, od

kterých český národ byl odvrácen reformací pobělohorskou. Tento návrat připravil a umožnil kritický dějezpýt český stol. XVIII., jehož otcem se právem nazývá učený piarista P. Gelasius Dobner. Je jistě nadmíru zajímavé, ač za tehdejších národnostních poměrů u nás nijak podivné, že mezi pěstiteli nového kritického dějezpýtu v Čechách bylo tolik mužů více nebo méně německého původu. Sám „otec kritického dějezpýtu českého“ Gelasius Dobner pocházel z rodiny německé, byl vychován německy a teprve později se naučil česky, z těch pak, kdo vedle něho a po něm pracovali novým způsobem v oboru českého dějezpýtu někteří byli původem úplní cizinci (Ziegelbauer, Legipont, Rosenthal), jiní byli sice zrozeni v Čechách, ale v německých krajinách a z německých rodin (Rohn, P. Athanasius a s. Josepho, Pubička, Voigt a poněkud i Pelcl). Nedivíme se, že tito mužové měli se střízlivěji k pobělohorskému pojetí českých dějin vytvořenému hlavně Balbínem a nemohli bychom se diviti, kdybychom u nich shledali naprostý nedostatek českého národního vědomí a citění. A přece nacházíme u nich obojí v míře překvapující.

Z četných vlastních projevů Dobnerových vysvítá zcela zřetelně, že se cítil Čechem, a to nejen politicky a zeměpisně, nýbrž přímo národnostně. Nazývá češtinu „naší rodnou řečí“ (patria nostra lingua), s důrazem vytýká, že „naši předkové byli slovanský národ“ a přímo se k svému slovanství hlásí (nazývá Slovany „gens mea“). České citění Dobnerovo značí se také v řevnivosti na dobrou pověst starých Čechů, v rozhodném odmítání nepříznivých zpráv cizích, zvláště německých kronikářů o nich, v odsuzování „příkré žárlivosti latinsko-německých biskupů a kněží k slovanským apoštolům“, v horlivém, ba vřelém dokazování, že křesťanství nepřinesli našim předkům

němečtí kazatelé češtiny neznali, nýbrž slovanští apoštolé Cyrill a Methoděj a že slovanský ritus u nás trval až do XII. století. Konečně mnohem spíše národně českým cítěním než pouhým zemským vlastenectvím siuší vysvětlovati Dobnerovo české státoprávníctví, jevící se v odporu proti názoru o státoprávní závislosti Čech na říši německé i v jeho odhodlání jednati v hlavním díle svém o věcech moravských stejně jako o věcech českých, poněvadž prý Morava je „slavnou a neodlučitelnou částí našeho království“ (inclita indivulsaque regni nostri portio). Ze všeho toho je zjevno, že Dobner přes svůj německý původ a své německé vychování i přes svůj kritický postoj k hájkovsko-balbínovskému chápání českých dějin podlehl živelné síle veliké dějinné tradice české a tak se duchovně počestil v době, kdy se zdálo, že český národ spěje neodvratně k svému zániku.

Stejně podmanivě působila síla dějinné tradice české i na jiné muže, kteří se v XVIII. století oddávali vědeckému studiu české minulosti. Přítel a žák Dobnerův, učený piarista Adaukt Voigt, ač byl rodem Němec z Čech a česky se naučil teprve na gymnasiu, byl nejen přesvědčeným zemským vlastencem českým, t. j. milovníkem české země a jejích dějin, nýbrž i zaníceným stoupencem a obhájcem českého a slovanského národa. Zcela podobně jako novoutrakvista Stránský a jesuita Balbín obrací se proti „známé národní zášti Němců k Čechům“ a ujímá se proti ní našich slovanských předků. Líče boje Čechů s německými císaři, všude straní Čechům, velebí jejich udatnost a lásku k svobodě. Přemyslovi II. vytýká nerozvážnost a nespravedlnost, že měl raději Němce než Čechy a naopak hájí Dalimilova vlastenectví a jeho nechuti k Němcům. O české řeči mluví s nadšením a láskou, tvrdí, že se vyrovná všem evropským jazykům, vynáší její před-

nosti, kárá ostře ty Čechy, kteří si neváží své mateřské řeči, dávající přednost řeči cizí a s hrdostí zmiňuje se o „našich příbuzných“ Polácích a Rusích. Hlásil se tedy Voigt zcela určitě a rozhodně nejen k české zemi jako k své vlasti, nejen k starým Čechům jako k svým předkům, nýbrž i k české řeči jako k své řeči, k slovanským národům jako k svým příbuzným. Přes svůj německý původ podlehl i on úchvatné síle, kterou českému žvilu v Čechách zdánlivě již takřka k smrti odsouzenému propůjčovala veliká dějinná tradice jeho vlasti, jíž ani bělohorská pohroma nedovedla zvrátiti tak, aby z ní vymizelo vědomí, že české dějiny jsou nejen dějinami české země, ale především také dějinami českého národa.

Vědecké studium dějezpytné, zahájené Dobnerem a Voigtem, připravovalo zároveň vytvoření změněného názoru na kacírskou minulost českého národa. Nad protireformační nenávisť k českému kacírství, oslabovanou ovšem také novými myšlenkovými proudy západoevropskými, vítězil v kritickém dějezpyt českém XVIII. století vědecký zájem o tento veliký zjev českých dějin. Sám piarista Voigt, ač nebyl prost předsudků protireformačních, odhaloval již na Husovi a jeho stoupencích stránky sympatické a dospíval aspoň k tušení jejich národního významu. Z Pelclova „Krátkého dějepisu Čech“ z roku 1774 pak již poznáváme, jak válečná sláva husitských bojovníků podněcovala vlastenecké nadšení jejího auktora, třebaže pro veliký dějinný význam husitství neměl ještě pravého smyslu. A v pozdějších pracích Pelclových setkáváme se již s názorem podstatně změněným. Jeho líčení Husovy doby stává se tu přímo apologií mučeníka kostnického, který mu již není kacířem, nýbrž osvíceným knězem ušlechtilých snah. Ještě dále v příznivém oceňování Husa a husitství pokročil český jesuita doby josefin-

ské, slavný jazykozpytec Josef Dobrovský, jemuž zvláště veliký jejich význam v dějinách české řeči, literatury a osvěty byl již jasný. Ale teprve František Palacký, vzešlý z rodu, v němž se zachovaly staré tradice českobratrského husitství, ukázal svými nesmrtelnými díly historickými českému národu, že za Husa a husitství nejen netřeba se mu stydět, nýbrž že se k nim smí a má hrdě hlásiti jako k největší chloubě svých dějin a vrcholnému projevu svého života.

Vedle kritického dějepytu přispěla podstatně k posilnění národního vědomí vědecká badání v oboru slavistiky, k němuž u nás první základy položili Fortunát Durych a Josef Dobrovský. Popud k tomuto badání přišel k nám z ciziny a jak přirozeno, především z Německa. Historická i jazykozpytná věda XVIII. století, zvláště německá, pilně si všímala věcí slovanských. Nejstarší dějiny slovanských národů vábily pozornost těch, kdo se zabývali počátky dějin germánských. Srovnávací studium jazykozpytné, podněcované novým kritickým směrem badání biblického, obracelo pozornost badatelů zcela přirozeně též k jazykům slovanským, jejichž rozmanitost a bohatství se tím teprve začaly poznávat a oceňovat. Zvláště v druhé polovině XVIII. století dřívější snižování a někdy přímo osočování Slovanstva německými učiteli ustupuje nelibým sympatiím pro staré Slovany, ba upřímnému nadšení pro ně. Ve starých Slovanech viděli příklad národa prostého, kulturou nezkaženého, o jakém hovořoval Rousseau. A veliký německý filosof Herder velebil Slovany jako národ, v němž nejlépe byla ztělesněna pravá lidskost. To vše mělo nesmírný vliv nejen na začátky a rozvoj slavistického badání mezi Čechy, nýbrž také na jejich slovanské vědomí. Jestliže se pobělohorskí Čechové rázu Balbínova, podobně jako jejich předbělohorskí předkové, těšili nejasnou před-

stavou o množství a veliké rozšířenosti národů slovanských blízko příbuzných národu českému, nabývala tato představa vědeckými pracemi slavistů českých i cizích určité podoby a pevného základu. Uvědomující si svou příbuznost s tolika velikými a mocnými národy slovanskými, byli Čechové tím více posilňováni v své národní hrdosti, že se Slovanstvo nejen jim, nýbrž i ostatnímu světu a zejména samým Němcům jevílo ve světle neobyčejně příznivém. Jak ohromný vliv měly Herderovy myšlenky o Slovanstvu a humanitě na přední buditele české, jak jimi byli uchvázeni zvláště Šafařík, Palacký a Kollár, je dostatečně známo. Slovanské vědomí Čechů, dříve jen jaksi pudové, prohlubovalo se tím ideově. Vznikalo v nich přesvědčení, že Slovanstvo je povoláno k velikým úkolům všelidským nejen pro svou početnost, nýbrž i pro své zvláštní vlastnosti a vlohy. Víra ve zvláštní poslání Slovanstva a v jeho skvělou budoucnost, rozněcovaná zejména myšlenkami Herderovými, byla buditelům českého národa útěchou i posilou v jejich těžkém boji za udržení a povznesení vlastní národnosti, ale stala se také důležitou složkou českého národního vědomí, české národní kultury. Kollárova „Slávy dcera“ stala se evangeliem této víry a slovanský sjezd z roku 1848 jeho první velikolepou *manifestací*.

*

Odvrat od Balbínova protireformačního pojetí české minulosti a smyslu českého národního života k názoru, jenž probouzejícím se Čechům zase přibližoval husitskou a předbělohorskou minulost jejich národa, byl vydatně podporován a podněcován ze *Slovenska*. Vysvětluje se to zcela přirozeně tím, že se na Slovensku i po převratu bělohorském udržela stará, Čechům i Slovákům společná kultura předbělohorská, husitsko-

protestantská. Tato kultura byla znamenitě posilněna dotčeným již hromadným stěhováním českých a zvláště moravských evangelíků na Slovensko, kam utíkali před pronásledováním pro víru. Tito čeští přistěhovanci přenesli s sebou na Slovensko i českou literární produkci, pro niž v pobělohorských Čechách nebylo místa. Zatím co tam staré duchovní tradice předbělohorské vymíraly, jsouce ubíjeny pobělohorským absolutismem, nepřestávaly žít na Slovensku. Mezi českými a slovenskými evangelíky byla tu nejen v zbožné úctě chována památka Husova i Komenského, který sám nějaký čas působil v blízkosti Slovenska, nýbrž pěstováno duchovní dědictví společných předků předbělohorských. Jeho významnou složkou byla vroucí láska k rodné řeči, jež se projevovala především činností filologickou, zvláště gramatickou, dále nadšenými oslavami rodné řeči československé, a konečně přímým básnickým úsilím o zvelebení jazyka. Jinou neméně významnou složkou tohoto dědictví bylo silné vědomí slovenské, které se nacházelo zejména u Stránského a Komenského.

Názorným dokladem toho, jak slovenské vědomí bylo přenášeno z Čech na Slovensko, je luterský farář Jakub Jakobei mladší, který působil nejprve v Praze a roku 1642 vydal v Levoči báseň, svědčící o silném citění slovenském, jejíž ohlas ozývá se v slavném předzpěvu ke Kollárově „Slávy dceři“. Vlivem české evangelické tradice předbělohorské možno také nejpřirozeněji vysvětliti vroucí lásku k rodné řeči i silné vědomí slovenské, jež nacházíme u luterského kazatele slovenského Daniela Sinapia Hořčičky, zejména v předmluvě k jeho latinskému dílu Neoforum latino-slavonicum: Nový trh latinsko-slovenský z r. 1678. Hořčička tam chválí starobylost, čistotu, bohatství a úsečnost naší řeči, ostře kárá ty, kdo ji zanedbávají, a napomíná

zvláště zemanskou mládež, aby milovala tuto řeč. Se smělými kombinacemi mluví o rozsáhlosti a starobylosti Slovanů, jejichž řeč, mravy a duševní schopnosti nadšeně vychvaluje. O něco pozdější luterský kazatel Daniel Krman (1663—1740) projevoval podobné smýšlení. Ten verši napsanými za úvod k neotištěné učebnici české řeči slavil náš „starodávni jazyk slovanský“, jak nazýval řeč slovenskou, jako plodnou máť jiných jazyků, z nichž výslovně jmenoval také jazyk český. Také učený vrstevník Krmanův, Matěj Běl (1684 až 1748), ač psal skoro jen latinsky, nadšeně velebil krásy jazyka českého (lingua nostra bohemica), v níž viděl vytríbenější podobu své vlastní řeči slovenské. V svém velikém vlastivědném díle o Uhersku důrazně nejednou připomínal, že Slované, kteří za jeho doby žili v Karpatech, t. j. Slováci, jsou pradávnými obyvateli Horních Uher, že se tam usídlili dříve než Maďari. Rozhorleně odmítal názor lidí „neznalých starožitností a dějin“, kteří přibájejí sprostý původ a nízký vývoj národu (slovenskému), kdysi velmi mocnému a teď ještě mezi ty náležejícímu, které jsou Uhersku nejužitečnější. A opět a opět vychvaloval Slováky, že „pracovitostí, svědomitostí v práci, trpělivostí a vytrvalostí předčí všechny národy, zvláště pak Maďary“, že jsou „způsobilejší než jiní nejen k tělesné, ale i k duševní práci“, že „dychtí po vzdělání i ti, kteří jsou určeni k rolničení nebo k zaměstnání řemeslnému“ a že se od Maďarů liší „mírnou povahou, laskavostí a veselostí i tehdy, když se již skoro pomaďarštili“.*)

Tyto příklady ukazují, že mezi evangelickými Slováky i v XVIII. století žila láska k vlastní řeči, za kterou pokládali jak spisovnou češtinu, tak lidový

*) Srov. A. Petrov: M. Běl, jak jej oceňují současníci a potomstvo (Slavia, 1927).

jazyk slovenský, jehož odlišnosti od této spisovné češtiny si byli vědomi, vysvětlující ji tak, že slovenčinu měli za starší a původnější než češtinu a vůbec za matku jak řeči české, tak ostatních jazyků slovanských. V tom názoru ohráželo se slovanské vědomí, jaké jsme poznali již dříve u Čechů, ale toto slovanské vědomí nabývalo odlišného zbarvení fantastickou představou o zvláštním stáří a původnosti slovenčiny. Ale více než tímto odstínem svého nazírání na poměr slovenčiny k ostatním jazykům slovanským lišilo se národní vědomí i těchto evangelických Slováků, jinak Čechům duchovně velmi blízkých, od národního vědomí Čechů předbělohorských i pobělohorských, evangelických i katolických, jinými důležitějšími rysy. Nenacházíme u nich, jak je zcela přirozeno, ani silného odporu českých vlastenců proti němectví, jímž Slováci nebyli ohrožováni tak jako Čechové, ani zbožné i hrdé úcty k slavné minulosti českého národa a státu a k jejím památkám, jež se nemohla u Slováků vytvořiti, když od staletí byli politicky i státoprávně od nich zcela odloučeni. Naproti tomu u některých z těchto Slováků shledáváme se s nesporným vlastenectvím uherským. Tak zvláště Běl nepochybno a upřímnou lásku k svým slovenským rodákům a jejich řeči dovedl spojovati s láskou k uherské vlasti, s pýchou na slavné doby uherských dějin, zkrátka s vlastenectvím uherským.

Jestliže i evangeličtí Slováci, jejichž zvláštní slovenské vědomí národní bylo posilňováno starými tradicemi evangelictví československého, podléhali, jak příklad Bělův ukazuje, síle státního vědomí uherského, není divu, že toto státní vědomí uherské ještě více si podmaňovalo Slováky katolické, kteří se necítili k Čechům poutání tolikými duchovními svazky jako jejich evangeličtí krajané, a naopak právně i duchovně byli bližší vládnoucím vrstvám uherským než Slováci

evangeličtí. To vše nabylo obzvláštního významu, když koncem XVIII. století došlo v Uhřích z odporu proti germanisačním snahám vídeňského dvora za Marie Terezie a zvláště za Josefa II. k probuzení národního vědomí uherského a k mocnému hnutí ve prospěch národního (mateřského) jazyka. Toto národní vědomí uherské se však lišilo velmi podstatně od vědomí národního, jak jsme je poznali u svých vlastních předků i jak si je dnes představujeme. „Uherským národem“ rozuměl se tam toliko národ státní nebo politický ve smyslu staré představy stavovského státu, t. j. jen ty vrstvy obyvatelstva, které, jsouce obdařeny zvláštními politickými právy, účastnily se rozhodování o věcech veřejných. K tomuto národu uherskému náležela toliko šlechta vyšší a nižší kteréhokoli jazyka a nepočítalo se k němu ostatní obyvatelstvo, jež nemělo politických práv.

Když se tento „národ uherský“ proti germanisační politice vídeňské vlády jal hájiti také práv svého rodného (mateřského) jazyka, nabízela se přirozeně představa, že tímto jazykem je jazyk, jímž mluvila většina politického národa uherského, šlechty, a jenž měl již dříve v uherském životě postavení přednostní, t. j. maďarština. Přijímajíc takto za svůj „národní“ jazyk maďarštinu, odcizovala se nemaďarská šlechta uherská své rodné řeči, pomadžarštovala se. Nejsnáze a nejúplněji tomuto pomadžarštění propadla šlechta slovenská, slovenské zemanstvo. Bylo to usnadňováno tím, že Slováci, nemajíce jako celek zvláštních politických práv jako jiné národnosti uherské, na příklad i sedmihradští Sasové, netvořili zvláštní jednotky veřejnoprávní. Jejich šlechta (zemanstvo) pokládala se a byla uznávána za rovnoprávnou součást šlechty uherské, za přímou součást politického národa uherského. Proto v ní nemohlo za velikého hnutí proti josefinské ger-

manisací vzniknouti národní vědomí slovenské toho rázu, jako bylo tehdejší národní vědomí uherské.

To sice připravilo Slováky o jejich šlechtu, ale zároveň mělo ten příznivý účinek, že ostatní (nešlechtické) vrstvy slovenského národa učinilo přístupny novému modernímu pojetí národa a národnosti, jež se stejně mezi Slováky jako mezi Čechy vlivem starých domácích tradic i cizích myšlenkových proudů té doby pevně zakotvilo začátkem XIX. století. Tento nový názor, podle něhož národem se rozumí soubor lidí spojených společným původem a jazykem, společnými tradicemi a mravními ideály, hlásali u nás zejména Jungmann, Šafařík a Palacký.

Mohlo-li se zdáti, že se na tomto ideovém základě vytvoří u Čechů i Slováků jednotné národní vědomí československé, byl skutečný vývoj jiný. Vytvoření takového jednotného národního vědomí československého naráželo na rozličné překážky. Můžeme k nim počítat především veliký rozmach myšlenky vzájemnosti všeslovanské, jak ji hlásal hlavně veliký básník Jan Kollár. V jednotě všech Slovanů opěvované Kollárem pozbývala významu jednota Čechů a Slováků, ano takřka v ní zanikala. Jednota Čechů a Slováků zakládala se více na jejich společné příslušnosti k veliké rodině všeslovanské, než na jejich *zvláštní* vnitřní souvislosti, dané společným jazykem spisovným a společnými tradicemi. Vážnější překážkou vytvoření jednotného národního vědomí Čechů a Slováků byla jejich rozdílná příslušnost státní a odtud vyvěrající rozdílnost jejich politických tradic i politických snah. Kdežto Slováky jejich probuzené vlastní vědomí národní nemohlo rázem vymaniti z tradičního hungarismu, křížilo se u Čechů jejich vědomí národní, jak je hlásali Jungmann, Palacký a Šafařík, s českým vlastenectvím teritoriálním (zemským), vyrůstajícím ze

vzpomínek na starou slávu českého státu, oživených novějším badáním historickým, které vyvrcholilo Palackého „Dějiny“. Rozdílná státní příslušnost Čechů a Slováků nabyla pro vývoj jejich národního vědomí zvýšeného významu od poloviny XIX. století politickými zápasy, jež sváděli každý v jiném prostředí státním, na rozdílném základě právním i historickém a za rozdílnými cíli. To vše připravilo půdu pro jazykový rozkol mezi Čechy a Slováky, který po nezdařeném pokuse Bernolákové byl uskutečněn roku 1844 Ludvíkem Štúrem. Štúrovi, když místo češtiny zaváděl středoslovenské nářečí za spisovnou řeč Slováků, šlo hlavně o to, aby se tištěným slovem mohlo účinněji působiti na lid slovenský, jemuž čeština nebyla zcela srozumitelná, aby se tím posílilo jeho národní vědomí slovenské tak, aby lépe mohl vzdorovati maďarisaci. Chtěl však jistě také usnadniti a zlepšiti politické postavení Slováků v Uhřích tím, že by se zřekli řeči, která je spojovala s národem žijícím za hranicemi státu uherského, a přijali řeč domácí za svou řeč spisovnou.

Také u Čechů jednotné vědomí československé bylo oslabováno zřeteli politickými, zvláště jejich dlouholetým marným úsilím o uznání státní samostatnosti zemí koruny české, v níž ovšem nebylo místa pro Slováky. Toto rozdvojení národního vědomí českého a slovenského, jehož vnějším výrazem byl rozkol jazykový, mělo i dobré stránky, ano lze připustiti, že snad bylo nezbytnou přípravou k politickému osvobození i státnímu sjednocení Čechů a Slováků. Myslím, že má pravdu slovenský historik D. Rapant, když vyslovuje názor, že zavedení spisovné slovenštiny umožňovalo Slovákům překonávat vlastní národním vědomím slovenským, pronikajícím do širokých vrstev národa bez rozdílu náboženského vyznání, národní a státní vědomí *uherské*, vypěstované staletou přísluš-

ností k uherskému státu. Usnadňujíc vymanění Slováků ze zajetí tohoto hungarismu, uvolňovalo jim jejich slovenské vědomí, posilněné zavedením spisovné slovenštiny, cestu k vytvoření národního vědomí, nespoutaného státní příslušností, určovaného spíše jazykovou a etnickou příbuzností i všelikými ideovými svazky. A právě touto cestou mohli Slovinci dospěti po čase zase k duchovnímu sblížení s Čechy.

*

Pronikání rozličných prvků českého národního vědomí a národní kultury do nadnárodní kultury pobělohorské, jímž se připravovalo naše národní obrození, bylo, jak jsme slyšeli, podněcováno vlivy přicházejícími k nám ze sousedního Německa a významnou účast měli v tomto znárodňovacím, t. j. počešťovacím procesu jednotlivci německého původu. Tuto jejich účast lze sotva vysvětliti jinak, než že tito rodilí Němci byli sami uchvacováni silou starých tradic národně českých, poněvadž z duchovního života německého obyvatelstva našich zemí a z jeho vlastních dějinných tradic nemohli čerpati duchovní zbraně proti tíživému tlaku oné nadnárodní kultury barokní. Neboť staré kulturní tradice českých Němců nerovnaly se, jak je zcela přirozené, svým bohatstvím, svou svérázností a silou starým kulturním tradicím obyvatelstva českého a nadto právě nejvýznamnější jejich složka, německoluterské tradice z konce doby předbělohorské, byly převratem bělohorským ubity důkladněji než mnohem hlubší husitsko-protestantské tradice v obyvatelstvu českém. Kulturní vliv sousedního Německa, vyčerpaného třicetiletou válkou, duchovně rozdvojeného bojem mezi katolictvím a protestantismem, také dlouho nemohl vyrovnávati italské a francouzské vlivy, jež zaplavovaly zvláště duchovní život vyšších vrstev spo-

lečenských. Teprve skoro sto let po Bílé hoře objevují se první významnější náběhy k uplatnění prvků německých, německé řeči a kultury, v duchovním životě našich zemí (činnost hraběte Fr. Ant. Sporcka). A první vážný vpád německého jazyka a německé kultury do latinské barokní kultury pobělohorských Čech možno viděti teprve ve vystoupení lužického Němce K. J. Seibta, který roku 1763 zahájil svou činnost na pražské universitě, kde první začal přednášeti němcky. Působením tohoto žáka Gottschedova a Gellertova šířilo se po Čechách, zvláště v mládeži, nadšení pro soudobou německou literaturu, plnou romantické sentimentality. Odtud vliv mohutně se rozvíjející německé kultury na duchovní život v Čechách stále vzrůstal. Vedle mocného vlivu Herderova působily na české prostředí obrozenské i četné jiné vlivy německé. Tato mohutná vlna německého kulturního vlivu, jež se po zemích českých rozlila na konci XVIII. a na začátku XIX. století, mohla se zase jeviti podobným nebezpečím pro českou národnost jako vlna německé kultury kolonizační v století XIII. a XIV. a vlna luterské kultury v století XVI. Nebezpečí mohlo se zdáti tím větší, že bylo provázeno od doby Marie Terezie soustavným úředním poněmčováním všeho veřejného života a zvláště veškeré školní výchovy. Avšak i tentokrát tento mocný rozmach německví v zemích českých, ač způsobil českému živlu nejednu vážnou ztrátu, místo obávané zkázy tohoto živlu, oslabeného předchozím nepříznivým vývojem zdejších národnostních poměrů, přispěl nemálo k novému vzepětí jeho životní síly. Vnucované školní vyučování v řeči německé narazilo na odpor českého lidu a posilňovalo v něm naopak lásku k rodné řeči. Německé vlivy literární, které zachvacovaly i mládež českého rodu a smýšlení, podnítily ji k prvním básnickým pokusům moderního českého

písemnictví. Herderovská filosofie nejen — jak již víme — posilnila slovanské vědomí českých vzdělců, nýbrž je utvrdila v novém pojetí národnosti, podle něhož za podstatnou známku národnosti uznával se jazyk.

Je zajímavé a velmi významné, že na rozvoj národního vědomí u českých Němců a vůbec na jejich duchovní život rozličné tyto vlivy německé zřejmě neměly vlivu stejně mocného. Vedle dotčeného již nedostatku vlastní silné tradice historické působilo tu nepochybně něco, co českému národnímu vědomí a národnímu životu bylo důležitou oporou, zemský patriotismus český. Tento český patriotismus byl zvláště silně vyvinut u šlechty, u níž plynul spíše z vědomí společných zájmů stavovských srostlých s dějinami a právy země, neznamenaje přiznání k určité národní řeči a kultuře. Ale i v měšťanstvu a v ostatních vrstvách německého obyvatelstva zemí českých byl tento zemský patriotismus dosti rozšířen. A všude nejen brzdil rozvoj vlastního národního vědomí německého, německé národní kultury, nýbrž tu a tam dokonce vnukal českým Němcům názor — jehož mnohem mocnější analogii nacházíme v Uhřích — že i jejich řeči národní je řeč česká. Tak se stalo, že roku 1848 Čechové vstoupili do nového politického života nejen s vyhraněným vědomím národním, nýbrž i s určitým programem česky státoprávním a národně českým, ale čeští Němci, nemajíce ani stejně vyhraněného národního vědomí ani vlastní politické myšlenky, zprvu prostě přijali onen český program bez jakékoli výhrady a teprve vlivy přicházejícími ze sousedního Německa byli strženi k samostatnému postupu ve věcech politických a národních.

*

V revolučním hnutí roku 1848 přihlásili se k životu též *Podkarpátští Rusíni*. Ti, jak vidíme, žili v století XVI. a XVII. z valné části pod vládou sedmihradských protivníků rodu habsburského. Náboženská svoboda, která tehdy vládla v této části starých Uher, umožnila v XVII. století dočasný rozkvět podkarpatoruského písemnictví. Přejedem celého území podkarpatoruského pod vládu habsburskou a uskutečněním již dříve připravené unie podkarpatoruských vyznavačů pravoslavi s církví římskou byl pak koncem XVII. století dán duchovnímu vývoji tamního rusínského obyvatelstva nový směr. Nemůže asi býti sporu o tom, že unie přispěla k povznesení vzdělanostní úrovně podkarpatoruského duchovenstva. Otevřela mu cestu k studiu na katolických učilištích v Trnavě, Jageru a zvláště ve Vídni a tím k latinské protireformační učenosti, která tehdy kvetla také v zemích českých a na Slovensku. Podkarpatoruská inteligence, representovaná hlavně, ba skoro výhradně duchovenstvem, byla tím vyváděna — třeba jednostranně — z dřívější své izolovanosti, která nedovolovala, aby na ni působily vlivy západoevropské vzdělanosti. Tak mohlo později na Podkarpatské Rusi pronikati i nové pojetí národnosti, vrostlé z francouzské revoluce a německého romantismu, jež bylo tak mocnou vzpruhou národního obrození československého a jež v XIX. století podnítilo také národní obrození podkarpatoruského lidu. Revoluce roku 1848 našla i na Podkarpatské Rusi půdu připravenou a na slovanském sjezdu pražském objevili se i političtí vůdcové tamního slovanského lidu.

VIII.

OD NÁRODNÍHO OBROZENÍ K POLITICKÉ SAMOSTATNOSTI.

Veliké revoluční hnutí roku 1848 vzniklo v říši habsburské z odporu jejích národů proti útisku politickému i národnímu a chtělo nejen vymoci všem občanům říše obecná lidská práva a svobody v duchu francouzské revoluce, nýbrž také zlepšiti stav jejích národů. Tato národní složka revolučního programu byla u neněmeckých národů říše, živelně nespokojených s germanisujícím centralismem vídeňské vlády, celkem daleko mocnější než složka obecně politická. Konkrétní obsah této národní složky revolučního programu byl u každého z těchto národů určován nejen obecnými zásadami odvozovanými z přirozeného práva každého národa určovati si způsob svého života, nýbrž jeho historickými tradicemi, které u národů, zakusivších již v minulosti plnou samostatnost politickou, působily velmi silně na jejich revoluční program. Tak se i v prvním programovém projevu pražského revolučního hnutí z r. 1848, v petici pražského měšťanstva z 11. března, vedle požadavků obecné povahy objevila žádost za úplnou rovnoprávnost češtiny s němčinou, ale také přání, aby byl zřízen jednotný sněm a jednotné úřady pro země koruny české. Kabinetní list

z 8. dubna, jímž pražská petice byla vyřízena, sice prohlásil rovnoprávnost češtiny s němčinou v úřadě i ve škole za zákon, ukládaje zároveň všem úředníkům v Čechách povinnost znáti oba jazyky zemské, ale místo jednotného sněmu a jednotných úřadů pro země české koruny povolil jen zřízení nejvyšších odpovědných úřadů pro království české a svolání českého ústavodárného sněmu. Odpor Moravy proti požadovanému správnímu sjednocení zemí českých, obava z rostoucího hnutí všeneckeého, které, rozmáhajíc se povážlivě mezi rakouskými Němci, směřovalo k připojení zemí českých k Německu nově budovanému, ale také zřetel na ostatní slovanské národy v Rakousku spolu s nadějí, že jeho přetvořením na základě plné rovnoprávnosti národní bylo by jim v něm zajištěno postavení velmi významné, to vše pudilo pak Čechy k tomu, aby se místo uznání starých historických práv české koruny domáhali přetvoření monarchie habsburské v spolek svobodných a rovnoprávných národů. Vyslovil se pro ně zvláště veliký slovanský sjezd, konaný v Praze v květnu 1848. A také politika českých zástupců na ústavodárném sněmu říšském ve Vídni a v Kroměříži směřovala jen k federalisaci říše. Čechové sice chtěli dosíci přiznání aspoň samostatného zákonodárství ve věcech vnitřních hlavním skupinám zemí a budovali tedy na útvech historicky vytvořených, ale při tom pro svůj národ a pro své země nevybírali zvláštních práv. A Fr. Palacký dokonce vystoupil s radikálním návrhem na reorganisaci říše prostě podle národností, žádaje důsledně, aby Slovensko bylo spojeno s Čechami a Moravou.

V německém obyvatelstvu zemí českých, jež zprvu přijímalo se souhlasem český program, vyjádřený peticí z 11. března, a v kabinetním listě z 8. dubna vidělo i svůj úspěch, nastalo prudké vření, když v boji o vše-

německý parlament svolaný do Frankfurtu bylo postaveno před otázku, jak se zachovati k snahám o přetvoření německého bundu, k němuž se počítaly i země české, v národní stát německý. Kdežto Čechům bylo, jak to za ně vyložil svým slavným listem do Frankfurtu Fr. Palacký, ihned jasno, že v novém národním státě německém není pro ně místa, vzniklo mezi českými Němci rozdvojení. Jedni souhlasili s Čechy neb aspoň, uznávajíce potřebu pokojného soužití, nechtěli se s nimi rozejítí, druzí však, byvše zachváćeni hnutím velkoněmeckým, horovali pro obeslání frankfurtského parlamentu a snili o sjednocení Čech, Moravy a Slezska s Německem. Když za těchto sporů o Frankfurt počáteční smířlivá nálada obou národů v Čechách ustoupila vášnivému zápolení o jazyková a národní práva, vznikla v hlavách některých umírněných Němců myšlenka rozdělití Čechy podle národností, odloučití kraje s německou většinou, totiž Žatecko, Loketsko a Litoměřicko, od krajů s obyvatelstvem slovanským. Tato myšlenka narazila na odpor právě u Velkoněmců, kteří okázale hlásali požadavek, aby se celé země české koruny i se svým slovanským obyvatelstvem dostaly k Němcům, pro něž je to životní potřebou. Když však velkoněmecké hnutí ani v Německu ani v Rakousku nedošlo očekávaného úspěchu, nabyta vrchu myšlenka národnostního rozdělení Čech. Vyslovil se pro ni (koncem září 1848) veliký kongres českých Němců v Teplicích, ačkoli pražští delegáti naříkali, že by Praha zůstala v českém území a tamní Němci byli by vydáni nebezpečí „zardoušení“.

Dvě myšlenky zápolily tedy spolu v myslích českých Němců na úsvitě našeho novodobého života politického. Byla to jednak myšlenka českého zemského vlastnictví historicky a státoprávně zbarveného, kterou převzali od Čechů, jednak velkoněmecká myšlenka,

zanesená k nim ze sousední říše německé. Přirozený důsledek první myšlenky byl požadavek rovnoprávnosti obou národů na historickém, politicky více méně nezávislém území českého království nebo české koruny. Z druhé myšlenky pak plynula snaha přičlenití české země k budoucímu velikému Německu, ale nemožnost uskutečnití to přivedla stoupence této myšlenky k požadavku, aby Čechy byly rozděleny podle národnosti, což by ovšem bylo bývalo hrobem historické jednoty zemí českých i jejich nároku na jejich zvláštní postavení státoprávní v monarchii habsburské.

Hnutí roku 1848 způsobilo také závažnou změnu v národnostních poměrech na Těšínsku. Tamní obyvatelé si přes staletou příslušnost k českému státu zachovali svůj neurčitý ráz, který je stavěl uprostřed mezi Čechy a Poláky. Sami se nazývali Moravci. Poněvadž však řečí veřejného života byla tam v minulosti čeština, vedl se v době germanisačního úsilí vídeňských vlád národnostní zápas na Těšínsku skoro jen mezi češtinou a němčinou, kdežto o polštině až do roku 1848 není téměř slyšet. Katolické školy byly na celém Těšínsku jen české a z evangelických jen nemnohé na hranicích Haliče byly polské. Rok 1848 však rozproudil na Těšínsku národní hnutí polské, jímž se z tamních Moravců stávali Poláci. Odtud pak se polský živel na Těšínsku stále vzdmáhal. Po roce 1850 byla čeština valem ve školách nahrazována polštinou a také v církevním životě vlivem polských kněží katolických i evangelických všude zaváděna polština. Kromě převádění někdejších „Moravců“ k polské národnosti posilňovalo polský živel na Těšínsku také hojné stěhování polských dělníků z Haliče na jeho území a ovšem také větší přízeň vídeňské vlády k Polákům než k Čechům, politicky méně spolehlivým. Přesto odolala na východním Těšínsku značná část obyvatel-

stva polonisaci a nepřestávala se označovati za „Slezáky“.*)

Za zcela jiných okolností, než byly v zemích českých, podnikli roku 1848 pokus o zlepšení svého stavu *Slováci a Podkarpatorusové*. V jejich tehdejší vlasti uherské projevoval se odpor proti vládní soustavě vídeňské, zejména proti jejím tendencím germanisačním a centralisačním, již před rokem 1848 mnohem silněji než v Čechách a také zcela rozdílně. V Čechách politicky ochromených domáhali se Čechové, kteří, ač měli v zemi velikou většinu, byli předchozím vývojem zbaveni téměř všech práv jazykových a národních, toliko rovného práva pro sebe a svůj jazyk. V Uhřích, jež si zachovaly mnohem více svých starých práv politických, byli Maďaři, ač jich bylo sotva více než třetina všeho obyvatelstva, skutečnými pány svého státu a chtějíce zůstatí jeho pány jedinými, upírali ostatním národnostem uherským všechna práva národní i jazyková a vnucovali jim svou vlastní řeč. Na konci XVIII. století se sice v Uhřích pod vlivem veliké revoluce francouzské vynořila myšlenka jejich přetvoření v duchu rovného práva a svobody národů. Proslulý politický spisovatel opat Martinovics, jenž stál v čele tajné společnosti vzdělaných mužů, hlásal, aby si Uhry, zbavíce se panství habsburského, daly zcela nové zřízení. Každá z národností přebývajících v uherském státě si měla vytvořiti svou zemi, jež by dostala úplně samostatnou politickou ústavu, svůj vlastní sněm s národní řečí. Takovou zemí se mělo státí podle plánu Martinovicsova také Slovensko. Ale rázným potlačným hnutím Martinovicsova, jehož původce byl popraven pro velezradu, byla nadobro pochována myšlenka politického osvobození uherských národností. Naopak, sílilo v potomních letech národní hnutí maďarské, jež

*) *J. Kapras: Z dějin českého Slezska (1922), str. 63—69.*

se snažilo povznéstí vlastní národnost nejen vytlačováním latiny a němčiny z veřejného života, nýbrž i zaváděním maďarštiny jako jediné řeči státní. Tak bylo zákonem z roku 1839 nařízeno vésti všechny matriky jenom maďarsky a všem kněžím kteréhokoli vyznání uloženo zjednatí si znalost jazyka maďarského. A v potomních letech se jazykové předpisy toho druhu ještě zostřovaly. Názor veliké většiny Maďarů na jazykovou a národní otázku v jejich státě a zejména též na otázku slovenskou vyjádřil velmi jasně Košutův stoupenec Pulszki, když roku 1843 prohlásil: „Maďaři mají sympatie pro úspěchy Čechů v Čechách, ale nikdy by nemohli připustit, aby se i u Slováků povzneslo národní sebevědomí. Maďarský ráz uherského státu nesmí býti zničen, maďarština musí býti státní řečí, maďarská kultura státní kulturou, maďarský národ jediným státním národem uherským z důvodů historických, ale hlavně z důvodů národního sobectví maďarského.“*) Není divu, že za revoluce roku 1848 nenašli Slováci u Maďarů, kteří tak bouřlivě vymáhali svobodu pro sebe, ani nejmenšího porozumění pro požadavky své. Požadavky ty byly shrnuty na slovenském táboře, konaném 10. května 1848 v Liptovském Sv. Mikuláši, ve zvláštní petici. Tu se žádal zejména všeobecný sněm všech národů uherských, na němž by každý poslanec mluvil svým rodným jazykem, dále zvláštní sněmy zemské podle národností, právo užívati rodného jazyka při všech veřejných poradách a při soudech, zavedení slovenského jazyka do škol obecných a středních, do seminářů kněžských i učitelských a založení slovenské university. Ačkoli se Slováci tímto programem stavěli plně na půdu uherského státu a uherského státního práva, postavili se maďarští politikové proti němu

*) *J. Heidler: Čechy a Rakousko v politických brožurách předbřeznových (1920), str. 108.*

s největší rozhodností. To vedlo k přátelskému sblížení Slováků s Čechy, rozladěnými nedávným jazykovým rozkolem, a k přímé politické součinnosti jejich vůdců. Když se na podzim 1848 Slováci pokusili rozdmýchat povstání proti nové uherské vládě, hledali pomoci u Čechů a také ji našli. Za toho stavu věci dostávalo národní vědomí Slováků, jež v době jazykového rozkolu mívalo dosti silné ostří protičeské, zase silný přízvuk československý. V revoluční proklamaci slovenské národní rady k českým, moravským a slovenským vojákům ozývají se tóny rozhodného vědomí československého: mluví se tam o jednom národě bydlícím v Čechách, na Moravě a Slovensku, o společném jazyku ozývajícím se v těch zemích. Ve shodě s tím si tehdy také na Slovensku zjednával půdu požadavek vyslovený v Čechách Fr. Palackým, aby Slovensko bylo spojeno s českými zeměmi. Pamětní spis vůdců slovenských, podaný na jaře 1849 mladému císaři Františku Josefovi, žádal ovšem zase toliko zřízení autonomního Slovenska, utvoření samostatné země korunní ze stolic slovenských.

Také mezi Podkarpatorusy se v revolučním roce 1848 zrodila snaha spojití uherské stolice, obydlené příslušníky jejich národa v jediný celek s jistou mírou správní autonomie i s právem svobodného vývoje v mateřském jazyce. Hlavním původcem tohoto plánu byl slavný politický buditel lidu podkarpatoruského Adolf Dobrjanskij, který se s jinými jeho zástupci zúčastnil slovanského sjezdu v Praze a vešel ve styk s politickými vůdci českými.

*

Revoluční hnutí let 1848—1849 nepřineslo nakonec žádnému z národů rakouských splnění jeho tužeb. „Bachovský“ *absolutismus*, který po něm přišel kon-

cem roku 1851, byl tužší absolutismu dřívějšího. Poněvadž revoluce smetla poslední zbytky starých stavovských řádů a práv, starých historických ústav zemských jak v oblasti českorakouské, tak i v Uhřích, mohl se tento absolutismus pokusiti o uskutečnění starého ideálu vlád vídeňských, úplné ústavní a správní jednoty všech částí monarchie habsburské, jednotného a jednotně spravovaného státu. Aby tato umělá vytvořená jednota byla zabezpečena, bojovalo se všelikým způsobem proti „partikularistickým“ snahám národů habsburských, usilovalo se vštípiti jim jednotné vlastenectví rakouské, vytvořiti z nich jednotnou národnost rakouskou, což se u národů neněmeckých rovnalo jich novému poněmčování.

Tíži tohoto nového absolutismu zvláště bolestně pocítili Čechové. Byli jím připraveni o většinu úspěchů, jichž v oboru školském i co do užívání české řeči v úřadech dosáhli vlivem událostí z r. 1848, a krutou persekuci svých politických předáků, tvrdým potlačením svobody tiskové a všelikým jiným útiskem na léta umlčení politicky. Naproti tomu přinesl bachovský absolutismus Slovákům dočasné vyproštění ze spárů brutálního režimu maďarského. Sjednocovací politice bachovské padlo v Uhřích za obět také staré zřízení komitátní a místo starých komitátů nebo stolic byly tam zavedeny veliké kraje neb okresy. Protože dva z nich (Košice a Prešpurk) byly skoro docela slovenské, bylo tím slovenské národní území do jisté míry sjednoceno a zároveň uvolněn jeho poměr k společné správní organizaci státu uherského. Význam toho byl ještě zvyšován tím, že za vykonavatele nové správy, jež nastoupila místo dřívější zastaralé samosprávy komitátní, byli na Slovensko povoláváni úředníci z neuherských zemí habsburského mocnářství, zejména také mnoho úředníků českých. Rozbiv těsnou souvislost

Slovenska se starým feudálním Uherskem, převedli absolutistický centralismus bachovský jeho slovenské obyvatele aspoň na čas do stejného politického prostředí s Čechy, sbližoval je s českými zeměmi i s jejich českým obyvatelstvem. První čas pracovala vláda sama dokonce proti jazykovému rozkolu československému. Podle návrhu vládního důvěrníka pro věci uhersko-slovenské, básníka Jana Kollára, byla zaváděna na Slovensku za vyučovací řeč čeština a za učebnice české školní knihy. A vedle státních úředníků české národnosti bylo vysíláno na Slovensko také nemálo českých učitelů a profesorů. Na státních gymnasiích slovenských se sice učilo německy, ale profesory byli na nich z poloviny, ne-li ze dvou třetin, Čechové. Působení těchto českých úředníků a zvláště profesorů zanechalo na Slovensku hluboké stopy, přispělo jistě nemálo k posílení duchovní jednoty mezi Čechy a Slováky a k oslabení uherských vlivů na Slovensku. Sám bachovský systém vládní prospěl Slovákům tím, že na čas zarazil jejich pomaďaršťování; za jeho vlády byla sice na Slovensku pěstována němčina, nikoli však maďarština, takže tehdejší mládež slovenská ani se ne naučila maďarsky.

Také Podkarpatorusům přinesl bachovský absolutismus krátký oddech od maďarského útisku. V rámci nové jednotné organisace celé říše habsburské utvořil z území jimi osídleného zvláštní kraj rusínský, v němž nějaký čas byl okresním referentem sám Adolf Dobrjanskij.*) Větší svoboda, kterou tím Podkarpatorusové proti dřívějšímu získali, umožnila krátké období poměrného rozkvětu jejich duchovního života a zejména jejich písemnictví. Odvracejíce se od latinské

*) Srov. *Flor. Zapletal*: A. I. Dobrjanskij a naši Rusíni r. 1849—51. (1927).

kultury doby předchozí, přijali teď za svůj spisovný jazyk ruštinu, která ovšem, jsouc příliš vzdálena jazyka lidového, musila do sebe stále přijímat prvky nářečové. Ruský směr duchovního života na Podkarpatské Rusi byl posílen také mocným dojmem, který na jeho obyvatele učinil příchod ruských vojsk na uherskou půdu, kde roku 1849 pomáhala Vídní potlačit maďarskou revoluci. Z toho dojmu se zrodila blouznivá víra v ruskou pomoc, messianské rusofilství, jež všemu potomnímu duchovnímu snažení Podkarpatorusů vtiskuje jeho příznačný ráz.

*

Odpor proti radikálnímu pokusu bachovského absolutismu vytvořit z monarchie habsburské jednotný útvar, nedbající historicky vzniklých ani přirozených rozdílů mezi jednotlivými jejími složkami, přivodil po jeho pádu období snah o návrat k starým útvarům a právům historickým. Bylo zahájeno „neodvolatelným“ diplomem říjnovým z roku 1860, jímž byl ohlášen úmysl vybudovati novou ústavu říše na základě starých stavovských ústav zemských, přizpůsobených změněným poměrům. Tehdy také Čechové, jsouce povzbuzováni příkladem Maďarů, podnikli společně se svou šlechtou veliký zápas za obnovu státu na starém historickém základě, za své historické právo na vlastní stát. Ale na rozdíl od Maďarů, kteří vyrovnáním z roku 1867 celkem dosáhli svého cíle, dožili se Čechové jen trpkého zklamání svých nadějí. Po vyrovnání s Uhrami a vydání nové říšské ústavy pro ostatní říši v prosinci 1867 (ústava prosincová) přešli Čechové k boji ještě rozhodnějším za své historické právo státní, k němuž se důrazně přihlásili t. zv. deklarací z roku 1868. Ačkoli roku 1871 došlo k dohodě mezi vládou a českými vůdci o t. zv. články fundamentální, jimiž se měl

upraviti státoprávní poměr zemí českých k říši, a císařským reskriptem z 12. září 1871 bylo slavnostně slíbeno, že císař práva království českého potvrdí přísahou korunovační, nedosáhli Čechové ani nejmenšího skutečného úspěchu, který by je byl přiblížil splnění jejich státoprávních požadavků. Ano, po skončeném nezdaru vyrovnávacích pokusů z roku 1871 nastalo zase soustavné pronásledování českého hnutí politického a kruté potlačování národního života českého (při volbách roku 1872 byla na českém sněmu nemravným nátlakem vlády zjednána většina Němcům). Po několika letech trpného odporu proti prosincové ústavě z roku 1867, hrdinského, ale marného, přešli Čechové roku 1879 k činné politice na půdě této ústavy. Vstoupili sice do společné říšské rady ve Vídni se státoprávním ohrazením, jež potom českými poslanci opět a opět bylo obnovováno. Ale praktického významu toto ohrazení nemělo, neboť všechna potomní politika česká pohybovala se prakticky na půdě platné ústavy prosincové. V jejím rámci snažila se především zjednávatí českému národu základní podmínky k jeho zdárnému vývoji politickému, kulturnímu a hospodářskému. Opravdu dobyla takto svému národu cenných úspěchů, zvláště v oboru školském (obnovení české university roku 1882 a vybudování českého školství všeho druhu) a jazykovém. Důležitým prostředkem k zvýšení politické moci českého národa byla předválečné české politice také soustavná péče o jeho náležité zastoupení v ústřední správě státní. Později se snažila zjednatí českému a vůbec slovanskému živlu náležitou platnost v zákonodárných sborech, zejména v říšské radě, rozšířením volebního práva na vrstvy dotud z něho vyloučené a v boji za všeobecné právo hlasovací na říšskou radu podstatně přispěla k jeho vítězství (1907).

Odklánějíc se víc a více od přísného programu státoprávního, stavěla se takto předválečná politika česká plně na půdu ústavních poměrů, jež se ustálily od státoprávního vyrovnání s Uhrami, ale nezatarasila tím českému národu cesty k politické svobodě a samostatnosti, po nichž nepřestával toužiti. Ano, zjednávající mu podmínky potřebné k povznesení a posílnění jeho sil duševních i hmotných, přispěla nemalou měrou k tomu, že ve chvíli světové krise mohl podstoupiti úspěšný boj za své politické osvobození. Jeho konečný zdar byl ovšem připraven také všestranným osvětovým a hospodářským pokrokem českého národa, jenž se udál v posledních desítiletích před světovou válkou, jsa podporován větší celkovou volností politickou po zavedení ústavnosti v říši habsburské.

V tomto období pohnutých zápasů politických prošla také *politika českých Němců* rozličnými změnami. Po říjnovém diplomu z roku 1860 neváhali se připojiti k českému stanovisku státoprávnímu a připojiti se k prosbě, aby se dal císař korunovati za krále českého. Poddávali se patrně přirozenému svému cítění a dějinným tradicím své rodné země, ale nepochybně byli také přesvědčeni, že jejich nadvláda v této zemi utvrzená bachovským absolutismem a novými nespravedlivými volebními řády (Schmerlingovými) bude trvalá. Ale jako roku 1848 změnili potom čeští Němci zase své stanovisko, když zpozorovali, že Čechů neuspokojí uznání práva státního nebo nejrozsáhlejší autonomie jejich vlasti, zůstane-li vláda nad ní v rukou Němců. Roku 1868, kdy Čechové vystoupili se svou státoprávní deklarácí, objevují se zas prvně na veřejnosti návrhy, aby se Čechy — prý na prospěch národnostního smíru — rozdělily na dvě správní území, české a německé. Ale sami Němci zamítají tyto návrhy, ukazujíce zase na to, že by rozdělením země byl obě-

tován německý živel v Praze, a žádající většinou jen zajištění svých národnostních práv v zemi, která by snad mohla být obdařena větší samosprávou.

Teprve fundamentální články z roku 1871, jimiž měla být uznána státoprávní samostatnost království českého, podnítily Němce, aby se zas rozhodněji domáhali jeho rozdělení. Tenkrát se prvně vynořila myšlenka, aby se z německých krajů, oddělených od království českého, utvořilo samostatné území s vlastním zákonodárstvím. Ale po pádu fundamentálek zase zapadla, když Němci, majíce český sněm a českou správu zemskou ve svých rukou, neměli důvodu usilovati o rozdělení země. Když však roku 1883 ztratili svou umělou většinu na českém sněmu, vystoupili zase s požadavkem rozdělení země, jenž se pak stal trvalou složkou jejich politického programu. Určitější jeho formulaci obsahuje německý program svatodušní z roku 1889. Žádalo se tam pro Čechy národnostní rozhraničení, jdoucí až do obcí, zřízení národnostně jednotných krajů, na něž by se přeneslo těžiště zemské správy rozdělených zemských úřadů, utvoření národnostních kurií s právem veta, rozdělení zemského výboru i zemského rozpočtu a výhradní užívání německé řeči v územích prohlášených za německá. Některé z těchto požadavků (zejména odstranění dosavadní povinné dvojjazyčnosti úředníků v Čechách, rozdělení soudních okresů podle národnosti, omezení práv českého jazyka v úřadech německého území, zřízení dvou kurií národnostních na sněmu, rozdělení vrchního zemského soudu, zemské školní rady a zemědělské rady) měly být splněny t. zv. punktacemi, t. j. dohodou sjednanou roku 1890 mezi vládou, Němci a většinou poslanců českých. Ale rozhodný odpor českého lidu, který se projevil naprostým vítězstvím mladočeské strany, potírající co nejostřeji punktace a jejich staročeské původce,

zmařil provedení sjednané dohody krom některých bodů (rozdělení zemské školní rady a zemědělské rady).

Kdežto Čechové se při každé příležitosti co nejostřeji vzpírali všem pokusům o rozdělení země podle německého programu svatodušního z roku 1889, stavěli se Němci čeští i rakouští důsledně nejen proti státoprávním snahám Čechů a proti všemu jejich úsilí o rozmnožení autonomních práv zemí českých, nýbrž i proti všelikým jejich požadavkům v oboru osvětovém a jazykovém. Výmluvným toho dokladem byl zejména dlouhý a těžký boj Čechů o pražskou universitu. V době soustavné germanisace stal se z této vysoké školy, již pobělohorská doba dala ráz latinský, ústav čistě německý, jež si pak čeští Němci zvykli pokládati za svou državu. Probouzejíce se politicky, domáhali se ovšem Čechové uznání svého práva na pražskou universitu. Podařilo se jim nejprve (roku 1848) dosíci jenom připuštění českých přednášek na universitě jakoby z milosti a konečně (roku 1882) rozdělení na dvě samostatné university, českou a německou. Oba tyto ústavy měly být formálně rovnoprávnými a rovnocennými nástupci university staré, ale ve skutečnosti byly poděleny velmi nerovně, neboť z dědictví staré university dostala česká universita jen podíl velmi hubený, kdežto universitě německé zůstaly značné přednosti a výsady.

Vidouce, že deset milionů rakouských Němců mělo universit pět, a soudíce, že více než šesti milionům Čechů nemůže stačiti universita jediná, domáhali se Čechové po léta druhé české university v Brně. Ačkoli její zřízení bylo vládou vídeňskou jako veliký ústupek Čechům slavnostně slíbeno, ačkoli zakládací listina byla již připravena a měla být císařem podepsána, podařilo se Němcům zmařiti svým odporem splnění

toho slibu a Čechům zůstala až do převratu universita jediná.

S nemenší rozhodností se Němci stavěli proti českým požadavkům v oboru jazykového práva. Čechům se sice podařilo zjednat jistou měrou platnost češtině v úřadech své země, ale když roku 1897 vyšla Badianova nařízení, která, splňující část českých přání v tomto oboru, předpisovala, že všechny státní úřady v Čechách, ať jsou v českém nebo německém území, mají s každou stranou jednat v jejím jazyce, což bylo by vedlo k důsledné dvojjazyčnosti všech úřadů a všech státních úředníků v Čechách, vynutil hlomozný odpor Němců, jimž se takováto úprava jazykové otázky při českých úřadech zdála nesnesitelná, brzké odvolání těchto nařízen. Jazyková praxe při státních úřadech v Čechách se tak stále více zhoršovala v neprospěch českého jazyka.

Tento protičeský směr politiky rakouských Němců, v níž čeští Němci měli o českých věcech jistě rozhodné slovo, vyvrcholil za světové války. O velikonocích 1916 přijali rakouští Němci nový program, proniknutý duchem svatodušního programu z roku 1889, ale daleko jej předstihující smělostí požadavků. Vedle těsného hospodářského a politického přilnutí Rakousko-Uherska k Německu a odloučení Haliče od Předlitavska, žádal tento program vyhlášení němčiny za řeč státní a v celém Předlitavsku ve vnitřním úřadování státními úřady výhradně užívanou, rozhraničení soudních a správních okresů v zemích českých podle národnosti a zavedení krajského zřízení s kraji utvořenými podle téže zásady. Jazyková otázka v zemích českých se měla upravit tak, aby v území, jež by se prohlásilo za německé, byla němčina nejen jednacím řečí všech úřadů a soudů, nýbrž také jedinou řečí, již by se tu smělo užívat ve styku se stranami, kdežto v čes-

kém území aby se uvnitř úřadovalo německy a navenek dvojjazyčně. Mělo se tedy v Čechách i na Moravě vytvořit čistě německé území (třeba se značnými menšinami českými), kde by se české zvuky při úřadech a soudech nebyly směly ani ozvat, kdežto všude jinde, i v území čistě českém, bylo by se státním úřadům a soudům trpělo užívání češtiny toliko ve styku se stranami. Stejným duchem naplněna byla také navrhovaná úprava poměrů školských. Zvláště se mělo co nejvíce ztížit zřizování nových neněmeckých škol vysokých, středních i obecných. Tento program, s jehož prováděním se za války začalo, byl navždy pohřben jejím konečným výsledkem.

Slovákům přinesl pád bachovského absolutismu těžké zhoršení jejich stavu. Když se po vydání diplomu říjnového ukazovalo, že dojde k obnově státní samostatnosti Uher, rozhodli se Slováci domáhat se splnění svých politických požadavků na uherském sněmu. Memorandem usneseným v červnu 1861 v Turčanském Sv. Martině a podaným uherskému sněmu žádali zákonné uznání vlastní osobitosti národa slovenského, zřízení slovenského území („okolí“), v němž by slovenština byla jediným jazykem veřejným, školským a soudním. Toto memorandum narazilo na tvrdý odpor Maďarů, jež pohnul slovenskou šlechtu, že se ho nadobro zřekla, a sněm uherský je zamítl. Slováci ještě nějaký čas potom, dokud nebyla rozřešena otázka státoprávního postavení Uher v monarchii habsburské, požívali poměrné svobody a jejich národní snahy byly dokonce podporovány Vídní. V tu dobu si založili Matici Slovenskou, spolek pro vydávání slovenských knih (1862 v Turčanském Sv. Martině), a několik slovenských středních škol. Ale to vše přestalo po státoprávním vyrovnání vídeňského dvora s Uhrami roku 1867. Jím byli Slováci znova pevně připoutáni k osamostatněným

Uhrám a vydání docela na pospas Maďarům i jejich nyní ještě důslednějším a soustavnějším úsilí maďarisačnímu. Již v letech 1874—75 zrušili Maďaři jak Matici Slovenskou, tak několik slovenských gymnasií samými Slováky založených. Postupně pak, zvláště od vydání školského zákona hr. Apponyiho (1907), *byly školy na Slovensku proměňovány šmahem na školy čistě maďarské*. Také církve katolická i evangelická, bezohledně ovládané státní mocí, šířily maďarského ducha mezi Slováky (na př. za biskupy katolických diecézí slovenských dosazovala vláda uherská skoro vesměs rozhodně Maďary). Poněvadž Slováci, pokud si zachovávali svou národnost, byli skoro docela vyloučeni z účasti ve sborech zákonodárných (poslední léta před válkou mívali 1—3 poslance v uherském sněmu místo 45, kteří by jim byli náleželi podle jejich počtu), i ve významnějších úřadech státních, bylo nakonec vedle chudé žurnalistiky krásné písemnictví skoro jediným projevem jejich národního života.

To vše mělo silný vliv na poměr Slováků k Čechům. Po zrušení Maticy Slovenské vzniklo na Slovensku hnutí, usilující o návrat k spisovné češtině, a vrátil se k ní okázale sám J. M. Hurban, někdy hlavní pomocník Štúrův při zavádění spisovné slovenštiny, který, potíraje výrok pronesený Kolomanem Tiszou na uherském sněmu roku 1874, že není slovenského národa a že ho nikdy v Uhersku nebylo, prohlásil se vroucně a rozhodně pro jednotu československou. Také mezi Čechy stále žila snaha o zachování duchovní jednoty se Slovenskem, ale politický vývoj jak v Čechách, tak v Uhřích nebyl přízniv jejím pěstování a upevňování. Rostoucí politický útlak Slováků v Uhřích ztěžoval jejich styk s Čechy a Čechům bránily jejich státoprávní zásady vměšovati se do poměrů cizího státu, jímž byly jim Uhry od roku 1867. Za těchto poměrů

Slováci zase víc a více splývali politicky s uherským státem, který se uvnitř národnostně, jazykově i kulturně sjednocoval. Toto splývání Slováků s politickým a duchovním světem uherským, nabývajícím víc a více rázu čistě maďarského, odcizovalo je ovšem Čechům. A Čechové třeba si zachovávali ideální zájem o Slováky, neměli tolik síly, aby tomu odcizování mohli čeliti, nehledě na to, že jejich energii plně vyčerpávaly jejich vlastní vážné starosti politické a kulturní.

Ztrácejíce v svém utrpení víru v možnost, že by spása slovenského lidu mohla přijíti od Čechů, oddávali se někteří Slováci romantickým snům o osvobození svého národa velikým slovanským Ruskem a přímo ruským carem. Ale stále bylo mezi nimi dost lidí, kteří dále s důvěrou a nadějí vzhlíželi k Čechům, nepřestávajíce v nich viděti silnější větev společného národního kmene. V posledních letech minulého století se zvláště v mladé inteligenci slovenské, zasažené českými vlivy politickými a kulturními a zejména mocným vlivem silné osobnosti profesora T. G. Masaryka, vzráhalo hnutí pro těsnou součinnost, ano jednotu s Čechy. Vedle soustavné práce, konané tím směrem v Čechách i na Slovensku, podporoval tuto československou orientaci mladé, národně uvědomělé generace slovenské rostoucí útlak všeho slovenského brutální národnostní politikou maďarských vlád a úzkostlivá obava z nebezpečí, jež odtud hrozilo samému životu slovenského kmene v Uhřích. V anketě, kterou roku 1914 uspořádala slovenská revue „Prúdy“, vyslovila se řada mladých Slováků otevřeně pro československou jednotu, prohlašujíc Čechy a Slováky za jeden národ, československou kulturu za společný výtvar obou kmenů a dávajíc najevo, že celé území od Domažlic až k Užhohrodu pokládá za jejich společnou vlast, zatím ovšem

rozdělenou politickými hranicemi, které však by snad mohly někdy v budoucnosti, třeba nedaleké, zmizeti.

Pád bachovského absolutismu měl osudné následky také pro *Podkarpatorusy*. Hlásáním návratu k starým historicko-politickým individualitám vyvstalo pro ně nebezpečí, že budou chystanou obnovou uherské státní samostatnosti zase vrženi do jícnu maďarského. *) A když státoprávním vyrovnáním s Uhrami z roku 1867 zvítězilo právo historické dokonale nad právem přirozeným, byli Podkarpatorusové, podobně jako Slováci, znova pevně připoutáni k osamostatněným Uhrám s jejich maďarisační politikou.

V svém utrpení nacházeli Podkarpatorusové, podobně jako Slováci, útěchu v rusofilském messianismu. Ale zároveň se mezi nimi vzráželo hnutí, usilující o návrat k lidu a jeho řeči od spisovné ruštiny a ruského ducha národního života podkarpatorského. Odborníci ukrajinsky smýšlející vytýkají ruskému (rusofilskému) směru, že se vzdálil lidu, užívaje cizího jazyka a nepřímo tedy podporoval maďarisaci. Autoři směru ruského spatřují zase v odklonu od ruského

*) *F. Tichý* pokusil se ve studii *F. L. Rieger* či *Ad. Iv. Dobrjanskij*, *Naše Doba XXVIII*, 1921, str. 325 a (srov. též jeho články ve *Sborníku „Podk. Rus“*, Praha 1922, str. 156) dokázati, že v tu dobu (1860) vydal politický vůdce Podkarpatorusů *Ad. Dobrjanskij* v Paříži anonymně spis „*Les Slaves d'Autriche et les Magyars*“, připisovaný *Fr. Riegrovi*, kde se proti právu historickému po příkladu *Fr. Palackého* z r. 1848 staví přirozené právo každého národa rozhodovati o svém osudu. Tento jeho názor byl však vyvrácen *J. Heidle-rem*: *Fr. L. Rieger* či *Ad. Iv. Dobrjanskij* (*Sbor. fil. fak. university v Bratislavě*, roč. I, 1922—23, č. 10). Pozdější úvaha *F. Tichého*: *Pseudorieger* (*Kritika* roč. III, 1926, č. 15 a 16) upustila od připisování spisu *Dobrjanskému* a omezila se spíše na nepřesvědčivý pokus dokázati, že autorem spisu nebyl *Fr. L. Rieger*.

jazyka oportunistus, ne-li maďarofilství. Oboje tvrzení snad v sobě obsahuje zrnko pravdy. Maďarisace podporovala na Podkarpatské Rusi promyšleně rusínský separatismus, odvracející se od ruštiny, ale také dovedla zameziti tradiční styky jejího obyvatelstva s ukrajinskou Haličí tak, že podkarpatorský lid viděl v haličských soukmenovcích — Poláky. Přitom odnárodňovala podkarpatorskou inteligenci, která s maďarskou kulturou přijímala i maďarské národní vědomí. V posledních desetiletích před válkou pracovali Podkarpatorusové vědecky jen jazykem maďarským a pro jejich inteligenci se vydávaly listy maďarsky, kdežto rusínsky tištěné listy byly určeny jen pro lid. Tento lid, sociálně utištěný, však neměl jasného vědomí národního a zachovával si jen vědomí své náboženské odlišnosti. To se projevilo právě před válkou pověstným procesem s pravoslavnými sedláky v *Marmarošské Sihoti*, který také mezi Čechy vzbudil živý zájem. Byl veden proti 94 podkarpatorským sedlákům a duchovním pro pobuřování a spolčování s ruskými činiteli v Rusku a Haliči proti maďarské vrchnosti, jak maďarská žaloba chápala akci pro přestupování na pravoslaví, a skončil se odsouzením 32 obžalovaných skoro na 40 roků žaláře a k vysokým pokutám peněžním.

*

Nastíněný vývoj národnostních poměrů na území československém a národního vědomí hlavních národů na něm usedlých pomáhá nám pochopiti, proč v těchto národech, vyjímaje Němce a Maďary, světová válka probudila snahu rozejíti se nadobro s říší, v jejímž tvrdém objetí prožili několik století, a dobyti si plné samostatnosti politické. Snaha ta došla svého cíle vznikem republiky československé. V ní ovšem vedle

Čechů, Slováků a Podkarpatských Rusínů, z jejichž touhy a činného úsilí se zrodila, zůstaly z nutnosti také značné zlomky národů, které si jejího vzniku nepřály, ani se oň nepřičinily. Položiti rozumnou politikou národnostní trvalý základ k pokojnému a harmonickému soužití jedněch i druhých, je jeden z největších a nejdůležitějších, nejtěžších, ale také nejkrásnějších úkolů, jež náleží řešiti těm, kdo řídí osudy našeho státu a jsou z nich odpovědni.

O B S A H

Připomenutí	5
I. Naše pojetí národa	7
II. První historické osídlení zemí čsl.	12
III. Německá kolonisace XII.—XIV. století	21
IV. Začátky národního vědomí	25
V. Ústup německého živlu v XIV.—XV. století	36
VI. Od reformace Lutherovy a nastoupení Habsburků do Bílé hory	41
VII. Od Bílé hory k národnímu obrození	57
VIII. Od národního obrození k politické samostatnosti	84

NÁRODNOSTNÍ OTÁZKY

SVAZEK 4.

Dr. KAMIL KROFTA

NÁRODNOSTNÍ VÝVOJ
ZEMÍ
ČESKOSLOVENSKÝCH

VYDALA V PROSINCI 1984

ČESKOSLOVENSKÁ SPOLEČNOST
PRO STUDIUM NÁRODNOSTNÍCH OTÁZEK

V PRAZE

NÁKLADEM

ORBISU

PRAHA XII., FOCHOVA 62

VYTIŠTĚNO PÍSMEM ANTIQUA Č. 1

KNIHTISKÁRNA „ORBIS“

PRAHA XII